

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės katedra**

Rūtos Alksnevičiūtės
V kurso, valstybės valdymo
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai ir jų praktinis
taikymas

Vadovas: asist. Indrė Žvaigždiniene
Recenzentas: prof. Dr. Antanas Marcijonas

Vilnius 2007

Turinys

Įvadas	3
I. Aplinkos apsaugos principai ir jų vaidmuo reguliuojant visuomenės santykius su aplinka.....	6
1. Teisės principo samprata.....	6
1.2. Teisės principų rūšys ir taikymo taisyklės.....	8
1.3. Teisės principų reikšmė visuomeninių santykių reguliavimui	10
2. Aplinkos apsaugos principų sąvoką ir jų sistema	11
II. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų turinys, reikšmė ir įtvirtinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose.....	19
1. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų sąvoka	19
2. Principo “teršėjas moka” samprata ir įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisės aktuose.....	24
3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principai ir jų praktinis taikymas.....	35
4. Atsakomybės tik esant asmens kaltei principo samprata materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju.....	41
5. Visiško žalos atlyginimo principo taikymo materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju ypatumai Lietuvoje.....	48
6. Žalos šaltinio principo esmė.....	51
III. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų praktinis taikymas	53
Išvados	61

IVADAS

Temos aktualumas Šio darbo tema – materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai ir jų praktinis taikymas – yra aktuali šiuolaikinėje visuomenėje dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, dėl neabejotinos aplinkos apsaugos svarbos dabartinei ir ateities kartoms. Aplinkos, bei jos teikiamo gerbūvio, reikšmė visuomenei, bei kiekvienam asmeniui atskirai, yra neginčytinai didelė, todėl turi būti imamasi visų būtinų priemonių jai apsaugoti.

Žala aplinkai, kad ir kaip to nesinorėtų, yra neišvengiama. Taigi ir žalos atlyginimo klausimas yra aktualus.

Kaip žinia, atsakomybė yra viena veiksmingiausių priemonių kovojant su žala aplinkai. Ypatingai daug dėmesio tiek Lietuva, tiek Europos Sąjunga skiria žalos aplinkai atlyginimo teisiniam reguliavimui. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai nustato to teisinio reguliavimo kryptis, padeda išspręsti teisės normų kolizijas, vienodinti skirtingų valstybių nacionalinę praktiką.

Nustatyti žalos aplinkai padarymo faktą nėra taip sudėtinga, kaip kad nuspręsti, kas turi atlyginti žalą, koku būdu ir kokią dalį. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai, tokie kaip “teršėjas moka”, žalos šaltinio, visiško žalos atlyginimo, atsakomybės esant kaltei, atsargumo bei prevencinių veikslių apsprendžia, koku būdu reikia spręsti žalos atlyginimo klausimus.

Europos Sąjungos valstybės turi ilgą patirtį aplinkos apsaugos srityje, taigi jų jurisprudencijoje yra iškeliamos kokybiškai skirtingos problemos. Kad kuo visapusiškiau būtų ištirti materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai ir jų praktinis taikymas, lyginamosios analizės tikslu pasirinkti ir Europos Sąjungos teisės aktai bei teismų praktika, kurie šiame darbe bus aptarti, ir tai yra pasirinktos temos išsamesnio nagrinėjimo prielaida.

Metodologija Šiame darbe yra panaudoti analitinis, lyginamasis, sisteminės analizės, loginis, gramatinis bei istorinis metodai.

Sisteminės analizės metodas naudotas, nustatant materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų vietą bendroje aplinkos apsaugos principų sistemoje ir analizuojant šiame darbe aktualių principų tarpusavio santykį. Sisteminė analizė yra

naudojama ir aiškinant teisės aktų normas, kurios taip pat yra vientisos sistemos sudedamosios dalys .

Lyginamasis metodas naudotas, analizuojant Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktus, mokslinę literatūrą bei teismų praktiką. Naudojamas ir nagrinėjant teisė aktų kitimo raidą, gretinamos esamos teisės normos su netekusiomis galios, siekiant atskleisti kiekvienos jų privalumus bei trūkumus.

Analitinio metodo pagalba bus nagrinėjama analizuojamų principų esmė, atskleidžiama jų sąvoka bei turinys, reikšmė, nagrinėjama teismų praktika.

Taikant loginį metodą daromi apibendrinimai bei išvados, padedantys tiksliau suvokti nagrinėjamus klausimus.

Gramatinis metodas naudotas aiškinant teisės normas.

Istorinio metodo pagalba analizuojama teisinio reguliavimo, teisės principų raida.

Darbo tikslas Darbu yra siekiama pateikti materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų bei jų praktinio taikymo teisinę analizę, atskleidžiant jų sąvoką, rūšis bei atskirų principų turinį, reikšmę ir ypatumus, taip pat ir probleminius aspektus, vietą aplinkos apsaugos principų sistemoje. Norima pateikti ir išanalizuotą teismų praktiką, tiek Lietuvos teismų, tiek ir Europos Teisingumo Teismo sprendimų turinio šiam darbui aktualius argumentus, sąlygojančius vienokius ar kitokius sprendimus, išanalizuoti nagrinėjamų principų pritaikomumą kasdieniniame gyvenime. Viso to neįmanoma atskleisti neatskleidus teisės principo sampratos, jų reikšmės visuomeninių santykių reguliavimui.

Tyrimo objektas Šio darbo tyrimo objektas yra teisės normos, kuriose yra įtvirtinti materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai bei teismų praktika, analizuojanti minėtus principus.

Panaudota literatūra ir kiti šaltiniai Pagrindinė medžiaga, kuria remiamasi rašant šį darbą yra Lietuvos Respublikos teisės aktai (galiojantys darbo rašymo metu ir anksčiau galioję teisės aktai), reglamentuojantys materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principus, t. y. tiek įstatymai, iš kurių reikėtų išskirti Aplinkos apsaugos įstatymą, tiek poįstatyminiai aktai, tokie kaip Vyriausybės nutarimai ar Aplinkos Ministro įsakymai, naudotasi ir valstybinėmis strategijomis, taip pat mokslinė literatūra, kurioje jie yra analizuojami, kuriai suteikiama ypatinga reikšmė,

nes ja remiantis siekiama tinkamai atskleisti teisės normos turinio esmę ir įstatymo leidėjo valią. Rašant šį darbą, buvo naudotasi ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos teisės aktais, iš kurių daugiausiai buvo remtasi 2004/35/EEB Direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės. Principų praktiniam taikymui atskleisti naudotasi Lietuvos teismų bei Europos Teisingumo Teismo (toliau –ETT) praktika.

I. Aplinkos apsaugos principai ir jų vaidmuo reguliuojant visuomenės santykius su aplinka

1. Teisės principo samprata

1.1. Teisės principo sąvoka

Darbą reikėtų pradėti nuo teisės principo sąvokos išaiškinimo, kadangi tai yra pagrindų pagrindas toliau vystant šio darbo temą.

Visų pirma, reikėtų išsiaiškinti žodžio principas reikšmę.

Tarptautinių žodžių žodynas žodį principas apibrėžia taip: 1. įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; 2. pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys; 3. svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, vakstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė; 4. pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė. Taigi bendriausia prasme principai yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradai, kuris kreipia kitų reiškinių turinį.[34]

Išsiaiškinus, kas yra principas, svarbu yra aptarti, kas yra teisės principas ir kaip jis yra apibrėžiamas ir suprantamas žymių teisės teoretikų.

Teisininkas teoretikas A.Vaišvila yra apibrėžęs teisės principo sąvoką: "Bendrojo pobūdžio idėjos, konkretinančios teisės sampratą, yra vadinamos teisės principais (lot. principium – pradžia, pagrindas, elementas). Tai yra atskiros pagrindinės idėjos, vertybinės orientacijos, kuriomis teisės samprata galėtų prisitaikyti prie reguliuojamų santykių įvairovės, pasirinkti, kuria savo dalimi veikti (humanizuoti) konkretų socialinį santykį. Teisės principai nurodo, kokio pobūdžio turėtų būti kuriamos teisės normos, sprendžiama konkreti teisinė byla, kad kiekvienu teisinio reguliavimo atveju būtų įgyvendinami teisės sampratos formuluojami tikslai." [42, 146 psl]

Pasak žymaus moderniosios teisės teoretiko H.L.A. Harto: "Principai daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą arba vertybę, todėl tam tikra prasme manoma, kad yra pageidautina juos ginti arba jų laikytis, taigi jie

vertinami ne tik kaip teikiantys juos išreiškiančių normų paaiškinimą arba loginį pagrindimą, bet kaip bent padedantys jas pateisinti.” [32, 401 psl.]

Tuo tarpu teisininkas Dr.K.Jankauskas teisės principus apibrėžia kaip” teisės ir visos teisinės sistemos pamatinės nuostatos, teisės pagrindas, vadovaujantieji pradai, kuriais turėtų būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai.” [34]

Lyginant aptartas įvairių teisininkų teoretikų teisės principų sąvokas, galima būtų išskirti, kad tiek A.Vaišvila, K.Jankauskas, tiek ir H.L.A.Hartas panašiai apibrėžia teisės principo sąvoką, pabrėždami, kad jie yra teisės pagrindas, vertybinės orientacijos, kurie nurodo tam tikrą tikslą bei kryptis kitiems teisiniams reiškiniams.

Yra ir daugiau autorių, apibrėžiančių teisės principo sąvoką, tačiau jų visų suminėti neįmanoma, o ir nereikėtų, tačiau analizuojant sąvokas, galima pastebėti, kad dauguma teisininkų teoretikų panašiai apibrėžia teisės principus: tai yra pagrindinės teisinės idėjos, teisės esmė, pamatinės itin bendro pobūdžio nuostatos, kreipiantieji pradai, kuriuose įkūnyti tipiškesni teisės bruožai, kurie daro įtakos kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai, apsprendžia teisės turinį ir išreiškia teisės esmę, atspindi visuomenės dėsningumus.

Apibendrinant, teisės principai yra laikomi bet kurios teisinės veiklos, pradedant teisės kūrimu, aiškinimu, ir baigiant įgyvendinimu, orientyrais, jie yra teisės esmės reiškinio būdai, nurodantys, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai.

1.2. Teisės principų rūšys ir taikymo taisyklės

Teisės principai yra skirstomi į rūšis.

Visų pirma, reikėtų aptarti, kokias rūšis būtų galima išskirti skirstant pagal formulavimo pobūdį. Ir tai būtų principai – idėjos ir principai – normos.

Principai – idėjos – tai yra pagrindinės, abstraktaus pobūdžio pamatinės teisinės idėjos, kurios nėra įtvirtintos jokioje teisės normoje ar normų grupėje, o išplaukia iš pačios teisės sampratos, pavyzdžiui, “Niekas negali pelnytis iš neteisėtų savo veiksmų”. Jos neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų požymių, t.y. formalaus apibrėžtumo, visuotinio privalomumo ir pan..[44] Tuo tarpu principai – normos yra būtent tokie principai, kurie, priešingai nei principai – idėjos, yra įtvirtinti vienoje ar keliose teisės normose, pavyzdžiui, “Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės” yra tvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnyje.

Aptariant principo – normos formavimąsi, tai iš pradžių principas – norma įsitvirtina kaip teisinė idėja, vėliau ji paverčiama įstatymo norma; iš teisinės doktrinos ji perkeliama į galiojančios pozityviosios teisės normas, kad būtų sustiprintas jos įsakumas ir privalomumas. Šiandien pripažinus ir teisės principų – idėjų įpareigojamąją galią, teisės principų – idėjų ir principų – normų skirtumas nustojo būti esminis.[36, 147 psl.]

Teisės principai taip pat yra skirstomi pagal tai, keliose srityse jie yra paplitę:

Bendrieji teisės principai (teisės principai, konkretinantys bendruosius teisių ir pareigų vienovės tikslus, šaltinius, įgyvendinimo sąlygas);

Tarpšakiniai teisės principai (teisės principai, konkretinantys teisių ir pareigų vienovę kelių teisės šakų lygmeniu);

Šakiniai (teisės principai, konkretinantys teisių ir pareigų vienovę teisės šakos lygmeniu);

Atskirų teisės institutų (teisės principai, konkretinantys (įgyvendinantys) teisių ir pareigų vienovę teisės institutų lygmeniu.

Reikėtų trumpai aptarti kiekvieną iš šių keturių teisės principų rūšių.

Pirmiausia apžvelgsime *bendruosius teisės principus*.

Bendraisiais teisės principais jie vadinami todėl, kad apima visą teisės sistemą, persmelkia kiekvieną teisės šaką ir nurodo, kaip turi būti formuluojamos tos šakos

teisės normos ir organizuojamas jų vykdymas, kad visa ši veikla įgytų teisės prasmę. [42, 147 psl.]

Tai yra tokie principai, kaip “Teisėtumo principas”, “Įstatymui visi lygūs”, arba “Niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo” ir kiti.

Tarpšakiniai teisės principai, kaip žinia, yra principai, būdingi kelioms teisės šakoms, pavyzdžiui, tiek baudžiamajame procese, tiek civiliniame bylos yra nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, arba principas “Teisingumą vykdo tik teismas” galioja ir civilinio, ir administracinio, ir baudžiamojo proceso normoms.

Principai, kurie konkretina teisių ir pareigų vienovę kurios nors vienos teisės šakos (baudžiamosios, civilinės, darbo, šeimos, aplinkos ar kt.) sąvokomis, yra vadinami *šakiniais teisės principais*, arba konkrečiau, tam tikros teisės šakos teisės principais. Šiame darbe yra aktuali aplinkos teisės šaka, todėl reikėtų paminėti šios šakos teisės principus, ir tai būtų, pavyzdžiui, “ Gamtos išteklių turi būti naudojami racionaliai ir kompleksiskai” arba “Aplinkos apsauga grindžiama visapusiška, teisinga ir laiku sukaupta informacija apie aplinką” ir kiti.

Ir paskutinė teisės principų rūšis skirstant pagal tai, keliose srityse jie paplitę, yra *Atskirų teisės institutų principai*, arba, kitaip pavadinant, teisės principai, konkretinantys (įgyvendinantys) teisių ir pareigų vienovę teisės institutų lygmeniu, ir jie yra būdingi grupei teisės normų, sudarančių dalį kurios nors teisės šakos, pavyzdžiui, principas “Nuosavybė neliečiama” yra civilinės teisės instituto principas, ir panašiai.

Visi čia aptarti teisės principai (bendrieji, tarpšakiniai, šakiniai ir teisės institutų), kaip sakyta, išvesti iš teisių ir pareigų vienovės, yra tos vienovės įvairaus abstraktumo ir įvairaus įgyvendinimo individualizuoti pavidalai. Būdami įvairūs tos vienovės reiškimosi aspektai, jie tarpusavyje susiję, papildo vienas kitą, egzistuoja konkrečios sistemos pavidalu. Jų tikslas – visokeriopai išreikšti, individualizuoti teisių ir pareigų vienovę, daryti ją vaizdesnę, geriau aprėpiamą, lengviau pritaikomą įvairiems gyvenimo atvejams norminti.

Teisės principų atskleidimas ir suformulavimas rodo teisės sampratos stabilumą, jos pažinimo gilumą, esmės susiejimą su individualizuota jos raiška. [42, 154 psl.]

Ne mažiau svarbu yra aptarti ir teisės principų taikymo taisykles, kurios išsprendžia prieštaravimus, tokius kaip tarp pačių teisės principų arba tarp tam tikro principo ir konkrečios teisės normos.

Pirmiausia bus aptartos teisės principų taikymo taisyklės, naudojamos esant prieštaravimui (kolizijai) tarp teisės principų. Ir šiuo atveju yra taikoma bendroji

taisyklė, kad pirmumas teikiamas bendresniam teisės principui ir pagal vertybių hierarchiją viršesniam. Tačiau, nereikėtų to suprasti tiesiogiai ir pažodžiui, kadangi galimas tarpusavio prieštaravimas yra ne teisės principų, o tik netinkamo naudojimosi jais, kai, pavyzdžiui, taikant vieną teisės principą norima užgožti ar susiaurinti kitą teisės principą, ginantį kitų asmenų teises. Kaip pabrėžia A.Vaišvila:”Reikia nepamiršti, kad teisės principai negali tarpusavyje prieštarauti, kadangi jie neturi savarankiškos būties, o tik skirtingai išreiškia tą pačią jiems bendrą teisę – leidimų ir paliepiamų pusiausvyrą.”[42, 155 psl.] Tam pritaria ir Dr. K.Jankauskas:”Teisės principų kolizija kaip vidinis teisės prieštaravimas yra apskritai negalima: konkrečioje byloje konkuruojantis, bet “pralaimėjęs” teisės principas išlieka teisės sistemoje ir ateityje galės būti taikomas kitoje byloje, kurioje (priklausomai nuo faktinių aplinkybių) galbūt “nurungs” kitą “mažesnio svorio” teisės principą. Šitokiu būdu reiškiasi teisės principuose įtvirtintų pamatinių vertybių konkurencija, o šios konkurencijos rezultatai įtvirtinami teisės aiškinimo aktuose.”[34]

Galimas prieštaravimas ir tarp teisės principo ir teisės normos. Tokiu atveju, yra taikomas teisės principas, kadangi galioja bendroji nuostata, kad konkreti norma neturi prieštarauti teisės principui, nes jis bendriau išreiškia teisės esmę. Kaip teigia teisininkas teoretikas A. Vaišvila:” Teisės normos paskirtis yra sukonkretinti teisės principą konkrečiai reguliuojamų santykių sričiai, o ne jį paneigti, suspenduoti.” [42, 155 psl]

Apibendrinant, teisės principai yra teisės ir visos teisinės sistemos pagrindas, vadovaujantieji pradai, pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai, jie yra išskiriami į atitinkamas rūšis ir turi atitinkamas taikymo taisykles, kurios išsprendžia prieštaravimus, tokius kaip tarp pačių teisės principų arba tarp tam tikro principo ir konkrečios teisės normos.

1.3. Teisės principų reikšmė visuomeninių santykių reguliavimui

Teisės principų reikšmė visuomeninių santykių reguliavimui yra neabejotina. Visų pirma, jie yra labai svarbūs įstatymų leidybai, nes atlieka reglamentavimo funkciją, kuri reiškia, kad valstybė, reglamentuodama atitinkamus teisinius santykius, turi paisyti atitinkamų teisės principų. Antra, principai atlieka interpretavimo funkciją. Tai reiškia, kad tam tikros teisės šakos normas būtina aiškinti ir taikyti remiantis tos teisės šakos teisės principais, t.y. aiškinamos normos

turiniui suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarautų. Trečia, teisės principai atlieka teisės spragų užpildymo funkciją, kuri reiškia, kad susidūrus su teisės spraga ir neesant galimybės taikyti įstatymo analogiją, ginčą būtina spręsti remiantis teisės principais. Be to, principai atlieka kolizijų šalinimo funkciją. O tai reiškia, kad esant dviejų ar daugiau normų kolizijai, pirmumą reikia teikti normai, kuri labiau atitinka tam tikros teisės šakos principų esmę. Svarbu yra ir tai, kad principai yra labai reikšmingi teisinei argumentacijai. Šalys gali pasinaudoti teisės principais kaip savo reikalavimų ar gynybos argumentais. Galima būtų paminėti ir daugiau atvejų, kuomet yra remiamasi teisės principais, ir tai būtų: kuomet yra neaiškus konkrečios teisės normos teisinis turinys ir jų tarpusavio atitikimas ir aikinant reikia jų atskleisti, nereikėtų pamiršti ir to, kad remdamiesi teisės principais, teismai kuria precedentų teisę, kadangi, kaip žinia, teisės principai suponuoja tam tikras teises ir pareigas ir jais, kaip ir normomis, teismas gali remtis, priimdamas sprendimą byloje. Žymus teisininkas Ronaldas Dworkinas išskiria svarbų principų vaidmenį teisinio argumentavimo ir bylų sprendimo atžvilgiu. Jis teigia:” principai nurodo sprendimų kryptį arba byloja už sprendimą, arba nurodo tam tikrą motyvą, kurį gali nustelbti kiti dalykai, bet į kurį teismai turi atsižvelgti kaip į orientuojantį viena arba kita linkme.” [32, 402 psl]

Be to, kaip teigia Dr. K. Jankauskas:”Teisės principai gali ne tik tiesiogiai reguliuoti socialinius santykius, taip pat daro netiesioginį poveikį socialinei tikrovei: suteikia galimybę vertinti teisinių nuostatų bei jomis grindžiamų sprendimų teisėtumą, atitiktį principuose įtvirtintiems teisiniams standartams, užtikrina teisės sistemos darną, vidinį nuoseklumą, neprieštaringumą.” [34]

Apibendrinant, teisės principai yra reikšmingi visuomeninių santykių reguliavimui, ir tai įrodo jų atliekamas vaidmuo įstatymų leidyboje, teisės spragų užpildyme, ne mažiau svarbi ir jų atliekama interpretavimo bei kolizijų šalinimo funkcija, nepamirštant paminėti ir jų reikšmės teisinio argumentavimo ir bylų sprendimo atžvilgiu.

2. Aplinkos apsaugos principų sąvoką ir jų sistema

Aplinkos apsaugos principai – tai yra įtvirtintos atitinkamose teisės normose ar suformuluotos teismų praktikos ir teisės doktrinos pagrindinės nuostatos, kurios išreiškia aplinkos apsaugos esmę ir yra visos aplinkos teisės šakos plėtros pamatas.

Aplinkos apsaugos principų teisinę analizę reikėtų pradėti nuo Lietuvos Respublikos Konstitucijos.

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis įtvirtina valstybės ir asmenų pareigą saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Šios pareigos įgyvendinimo kryptis nustato Konstitucijos 54 straipsnis, kurio 1 dalyje nustatyta, jog valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos išteklių, kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis).[1]

Kaip jau buvo minėta, Konstitucijos 54 straipsnio pirmojoje dalyje yra įtvirtinta: „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos išteklių.“ Šioje normoje yra suformuluotas vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką. O aplinka paprastai suprantama kaip gamtoje funkcionuojanti visuma tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršius ir gelmės, oras, vanduo, dirvožemis, augalai, gyvūnai, organinės ir neorganinės medžiagos, antropogeniniai komponentai) ir juos vienijančios natūraliosios bei antropogeninės sistemos. [51]

Tuo tarpu Konstitucijos 54 straipsnio antrąja dalimi, kurioje nustatyta: „Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“ Konstitucinis Teismas pažymi, kad šios normos turinyje išskirtini keli aspektai. Visų pirma joje įtvirtintas aplinkos apsaugos principas: visi juridiniai ir fiziniai asmenys turi susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala gamtinei aplinkai. Antra, šioje normoje suponuojamos atitinkamos atsakomybės už neteisėtus veiksmus, žalos atlyginimo teisinės prielaidos.[55]

Viename iš Konstitucinio Teismo nutarimų yra pabrėžiama, kad valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei gausinimas, gali įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų ribojamas atskirų gamtos

aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų [57]

Apibendrinant, galima teigti, kad iš Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies nuostatos, jog valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, iš Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai, iš Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją, visiems asmenims kyla pareiga tausoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą (nuostolius) – ją atlyginti. [58]

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme [13] taip pat yra išskirti aplinkos apsaugos principai. Pirmiausia yra įtvirtinta, kad aplinkos apsauga Lietuvos Respublikoje yra visos valstybės bei kiekvieno jos gyventojų rūpestis ir pareiga. Šis principas numato pareigą visiems asmenims saugoti, tausoti aplinką, susilaikyti nuo žalos aplinkai darymo. Šiuo principu norima pasakyti, kad negalima atsainiai žiūrėti į aplinkos apsaugą, kad tai liečia kiekvieną asmenį. Klaidinga būtų įsivaizduoti, kad aplinkos apsauga yra tik valstybės rūpestis.

Negalima nepaminėti ir kito aplinkos apsaugos principo, įtvirtinto Aplinkos apsaugos įstatyme, kur yra teigiama, kad aplinkos apsaugos valdymo politika ir praktika turi nukreipti visuomeninius bei privačius interesus aplinkos kokybei gerinti, skatinti gamtos išteklių naudotojus ieškoti būdų ir priemonių, kaip išvengti arba sumažinti neigiamą poveikį aplinkai bei ekologizuoti gamybą. Šiuo principu yra siekiama, kad aplinkos apsaugos valdymo politika ir praktika taip nukreiptų asmenis, kad jie būtų suinteresuoti tausoti, saugoti aplinką, stengtųsi visais įmanomais būdais išvengti jai neigiamo poveikio. Be to, šis principas skatina kiekvieną asmenį prisiimti atsakomybę už aplinką, suvokiant jos svarbą dabartinei ir ateities kartoms, ieškoti būdų, pasitelkiant mokslines ir technologines priemones, aplinkos kokybei gerinti, svarbiausia nepamirštant, kad yra ir ateities kartos, ir jos taip pat turėtų gyventi švarioj, sveikoj aplinkos, nejaučiant gamtos teikiamo gerbūvio trūkumo.

Ne mažiau svarbus yra ir principas, kad gamtos ištekliai turi būti naudojami racionaliai ir kompleksiškai, atsižvelgiant į aplinkos išsaugojimo bei atkūrimo

galimybes ir Lietuvos Respublikos gamtos bei ekonomikos ypatumus. Analizuojant šį principą, svarbiausia yra tai, kad gyvenant dabartimi, negalima pamiršti ir būsimųjų kartų, svarbu, kad dabartinis vystymasis nekomplikuotų ateities kartoms galimybių tenkinti savo poreikius. Aplinka turi būti laikoma tolesnio žmonijos vystymosi pagrindu. Šis principas suprantamas kaip ilgalaikė gamtos išteklių apsauga. Reiškia išlaikyti esamą aplinkos kokybę, imtis prevencinių veiksmų, kad ji būtų saugoma ir gerinama. Šiuo principu yra norima pasakyti, kad negalima piktnaudžiauti gamtos ištekliais, reikia juos naudoti racionaliai, apgalvotai, kad ateityje nebūtų trūkumo, atsižvelgiant į aplinkos išsaugojimo bei atkūrimo galimybes ir Lietuvos Respublikos gamtos bei ekonomikos ypatumus.

Ir dar vienas Aplinkos apsaugos įstatyme įvardintas aplinkos apsaugos principas, yra tai, kad aplinkos apsauga grindžiama visapusiška, teisinga ir laiku sukaupta informacija apie aplinką. Visų pirma, sukaupta ir visapusiška informacija sudaro prielaidas greičiau ir efektyviau surasti geresnius sprendimus, susijusius su aplinkos apsauga, be to, turint tokią informaciją, žmonėms atsiranda galimybė su ja susipažinti, ir, kaip žinia, informacijos apie aplinką turėjimas leidžia daugiau suinteresuoti visuomenę, suaktyvinti jos veiklą įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus.

Be ką tik išvardintų aplinkos apsaugos principų, įtvirtintų Aplinkos apsaugos įstatyme, analizuojant šio įstatymo nuostatas, galima pastebėti dar ne vieną aplinkos apsaugos principą, kaip pavyzdžiui, „teršėjas moka“, atsargumo ir prevencinių veiksmų, visiško nuostolių atlyginimo, atsakomybės esant kaltei ir panašiai, tačiau jie išsamiau bus analizuojami tolesnėje darbo eigoje.

Tokie principai yra įtvirtinti Aplinkos apsaugos įstatyme, tai yra, mūsų nacionaliniame teisės akte, o dabar pereisime prie aplinkosaugos politikos principų, įvardintų EB steigimo sutartyje, tai yra principų, būdingų visos Europos Sąjungos mastu.

EB sutarties 174 straipsnio 2 dalyje yra išskirti Bendrijos aplinkos politikos, arba aplinkosaugos, principai, ir tai būtų atsargumo ir prevencinių veiksmų principai, taip pat ir žalos šaltinio principas bei principas „teršėjas moka“. Šie principai atspindi aplinkos politikos turinį, tikslus, bei yra priskiriami prie bendrųjų Bendrijos teisės principų.[2]

Reikėtų paminėti ir tokius Bendrijos aplinkosaugos principus kaip aukšto aplinkos apsaugos lygio principas, integracijos, visiško žalos atlyginimo principai, subsidarumo, darnaus vystymosi, partnerystės ir atsakomybės pasidalijimo,

tolygios plėtos, informacijos viešumo, subalansuotos plėtos įvertinimo principas ir kiti.

Tokie principai kaip “teršėjas moka”, atsargumo ir prevencinių veikslių, visiško žalos atlyginimo, atsakomybės esant kaltei bei žalos šaltinio šiame darbe bus analizuojami išsamiau ir detaliau tolesnėje darbo eigoje, todėl dabar jie nebus aptariami.

Dabar trumpai apie likusius prieš tai minėtus principus. Ir pradėsime nuo integracijos principo.

EB steigimo sutarties 6 straipsnyje yra konstatuojama:” nustatant ir įgyvendinant 3 straipsnyje nurodytas Bendrijos politikos ir veiklos kryptis, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus.” [2]

Integracijos principas reiškia imperatyvų reikalavimą įtraukti aplinkos apsaugos reikalavimus nustatant ir įgyvendinant kitas Bendrijos sritis. Tai grindžiama koncepcija, kad aplinkos reikalavimai, o kartu ir aplinkos politika negali būti vertinama izoliuotai nuo kitų Bendrijos politikos sričių, o atvirkščiai, yra akivaizdu, kad aplinkos kokybė pirmiausia yra veikiama kitų politikos sričių – žemės ūkio, transporto, energijos ir panašiai.

Vadovaujantis integracijos principu, kitų politikos kryptių reikalavimai turi būti suderinti su aplinkos apsaugos reikalavimais, neturėtų būti imamas jokių priemonių bet kokioje Bendrijos politikos srityje, jeigu gali būti padaroma didelė žala aplinkai dėl jų poveikio. Be to, kaip teigia aplinkos teisės specialistė dr.R.Ragulskytė-Markovienė:” Šis principas taip pat reiškia, kad į aplinkosaugos tikslus ir principus turi būti atsižvelgiama ne tik priimant Bendrijos teisės normas, bet ir jas aiškinant bei įgyvendinant. [41, 53 psl.]

Kyla klausimas, kokie gi tie aplinkos apsaugos reikalavimai. Ir šie reikalavimai yra tikslų, įtvirtintų EB steigimo sutarties 2 ir 174 straipsniuose, visuma. EB sutarties 2 straipsnyje yra įtvirtintas tikslas skatinti darnią, subalansuotą ir tolygią ekonominės veiklos plėtrą, taip pat ir aukšto lygio aplinkos apsaugą ir jos kokybės gerinimą, o 174 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinti tokie tikslai kaip išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę, saugoti žmonių sveikatą, apdairiai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius bei remti tarptautinio lygio priemones, skirtas regioninėms ar pasaulinėms aplinkos problemoms. [2] Prie aplinkos apsaugos reikalavimų galima priskirti ir jau minėtus EB sutartyje įtvirtintus aplinkosaugos principus, kuriais grindžiama Bendrijos aplinkos politika.

Svarbu ir tai, kad nesusidarytų klaidingas įspūdis, kad EB 6 straipsniu yra siekiama aplinkos apsaugos reikalavimams suteikti pirmenybę, lyginant su kitomis Bendrijos politikos sritimis, taip nėra, sutartyje įtvirtinti skirtingi Europos Bendrijos tikslai yra vienodai svarbūs ir juos visus siekiama įgyvendinti.

Taigi, apibendrinant, integracijos principas reiškia imperatyvų reikalavimą įtraukti aplinkos apsaugos reikalavimus nustatant ir įgyvendinant kitas Bendrijos sritis.

Kitas svarbus aplinkos apsaugos principas yra darnaus vystymosi principas.

Pagrindinės darnaus vystymosi nuostatos konkrečiai suformuluotos pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire 1992 metais. Darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija, kurios koncepcijos pagrindą sudaro 3 lygiaverčiai komponentai – aplinkosauga, ekonominis ir socialinis vystymasis. Darnaus vystymosi principas yra suvokiamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti, visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų.[29] Gyvenant dabartimi, negalima pamiršti ir būsimųjų kartų, svarbu, kad dabartinis vystymasis nekomplikuotų ateities kartoms galimybių tenkinti savo poreikius. Šio principo esmė yra ta, kad plėtra turėtų būti nenutrūkstama, reikia tausoti, saugoti aplinką, kad nebūtų nuskriaustos ateities kartos, kad nejaustų trūkumo. Aplinka turi būti laikoma tolesnio žmonijos vystymosi pagrindu. Šis principas suprantamas kaip ilgalaikė gamtos išteklių apsauga. Darnaus vystymosi principo turinį galima būtų paanalizuoti remiantis EB sutartimi. Jau ne kartą minėtoje 174 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas vienas iš Bendrijos siekiamų tikslų, t.y. apdairiai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius, o tai galėtų reikšti ilgalaikį gamtos išteklių naudojimą. Tuo tarpu antroje šio straipsnio dalyje, kaip žinia, yra vienas iš aplinkos politikos principų, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, taigi galima priėti prie išvados, kad tai yra įtvirtinta su tikslu apsaugoti ateities kartas. [29] [41, 55 psl.]

Ne mažiau svarbesnis yra ir aukšto aplinkos apsaugos lygio principas, kurio turinį reikėtų paanalizuoti vadovaujantis atitinkamais EB sutarties straipsniais. 2 straipsnyje yra įtvirtinamas aukšto lygio aplinkos apsaugos siekis. O 95 straipsnio 3 dalyje yra numatyta, kad Bendrijos institucijos, imdamosi priemonių dėl valstybių narių teisės aktų derinimo, dėmesį kreipia į aukšto lygio aplinkos apsaugą. Ir pagaliau 174 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad Bendrijos aplinkos politika yra

siekiami aukšto apsaugos lygio atsižvelgiant į skirtingų Bendrijos regionų būklės įvairovę. [2]

Kaip teigia aplinkos teisės specialistė dr.R.Ragulskytė-Markovienė:”Siekti aukšto aplinkos apsaugos lygio reiškia išlaikyti esamą aplinkos kokybę, imtis prevencinių veikslių, kad ji būtų saugoma ir gerinama. Nepakanka vien sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, kartu ir žmonių sveikatai, - būtina imtis atsargumo priemonių ir nustatyti tam tikras sąlygas, kurios sudarytų galimybę išlaikyti ar atkurti švarią ir žmonių sveikatai kuo mažesnę neigiamą įtaką turinčią aplinką. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas taip pat reiškia, kad gamtos ištekčiai turi būti naudojami apdairiai ir racionaliai, kad turi būti remiamos tarptautinio lygio priemonės.” [41, 42 psl.]

Kadangi kol kas nėra iki galo atskleisti visi aspektai, darantys neigiamą poveikį aplinkai, todėl yra laikomasi nuomonės, kad reikia siekti dar aukštesnio aplinkos apsaugos lygio negu šiuo metu yra įmanomas pagal techninius standartus.[41, 42 psl.]

Paminėtini ir tokie aplinkos apsaugos principai kaip subsidarumo principas, kurio esmė yra demokratijos ir partnerystės ryšių stiprinimas priimant ir taikan sprendimus. Tik problemos, kurių negalima išspręsti vietoje, turi būti sprendžiamos aukštesniu lygiu. Vadovaujantis šiuo principu yra pripažįstama, kad aplinkosaugos problemos ir galimybės kiekviename regione labia skiriasi ir formuojant aplinkosaugos politiką būtina į tai atsižvelgti.

Kertiniai šio principo tikslai yra šie:

1. padėti vietos bendruomenėms rūpintis savo aplinka;
2. didinti programų ir veikslių vertę;
3. didinti veikslių ir priemonių pasirinkimo galimybes. [29]

Lietuvos aplinkos apsaugos strategijoje [29] be jau minėtų principų yra įtvirtinti ir tokie principai kaip partnerystės ir atsakomybės pasidalijimo, tolygios plėtros, informacijos viešumo bei subalansuotos plėtros įvertinimo.

Reikėtų trumpai aptarti ir pačią Valstybinę aplinkos apsaugos strategiją.

Ši strategija buvo parengta su tikslu aiškiai apibrėžti aplinkos apsaugos tikslus, nustatyti prioritetus, parinkti efektyviausias priemones aplinkos apsaugos tikslams pasiekti. Ji ir būtų viena svarbiausių priemonių aplinkos apsaugos politikai formuoti. Be to, šioje strategijoje nurodyti ir konkretūs veiksmai prioritetiniams tikslams pasiekti. Tai yra trijų tomų programinis dokumentas, kurio pirmoji dalis

būtų “Strategijos pagrindimas”, antroji - “Strategijos metodologija”, ir trečioji - “Veiksmų programa”. [29]

Grįžtant prie aplinkos apsaugos principų, pirmiausia reikėtų aptarti strategijoje numatytą partnerystės ir atsakomybės pasidalijimo principą. Šis principas reiškia, kad subalansuotos visuomenės tikslas gali būti pasiektas tik tada, kai visi suinteresuoti asmenys ims vieningai veikti ir bendradarbiauti t.y. vyriausybės, tarptautinės organizacijos, vietos valdžia, nevyriausybinių organizacijos, ūkio šakos per savo asociacijas, įmonės, vartotojai, visuomenės nariai ir t.t.. Kiekvienas iš partnerių pripažįsta savo atsakomybę už aplinkos apsaugos tikslų įgyvendinimą ir veikia jiems prieinamomis priemonėmis. Kurti partnerystę numatant atsakomybės pasidalijimą yra svarbiausias uždavinys, kurio negalima išspręsti nepripažįstant nuomonių įvairovės ir negerbiant skirtingų interesų bei grupių nuomonių. [29]

Tuo tarpu tolygios plėtros principas reiškia, kad pasiekti tikslą galima tik nuosekliai vystantis, neperšokant atskirų stadijų.

Informacijos viešumo principo tikslas yra padėti sukurti dalyvavimo priimant sprendimus mechanizmą, įtraukti piliečius į aplinkos apsaugos politikos kūrimą. Kadangi, kaip žinia, informacijos apie aplinką turėjimas leidžia daugiau suinteresuoti visuomenę, suaktyvinti jos veiklą įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus. [29]

Ir paskutinis, subalansuotos plėtros įvertinimo principas, numato tai, kad kol nebus priimti ir taikomi subalansuotumo kriterijai, nebus įmanoma tiksliai numatyti ilgalaikių tikslų ir uždavinių, pritaikyti veiksmus prie besikeičiančių sąlygų. Šis principas nurodo, kad reikia sukurti kriterijus ir požymius, parodančius aplinkosaugos pažangą ir subalansuotos plėtros lygį. [29]

Taigi buvo trumpai aptarti aplinkos apsaugos principai, o materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai, tokie kaip “teršėjas moka”, visiško nuostolių atlyginimo, atsargumo ir prevencinių veiksmų, taip pat ir atsakomybės tik esant kaltei bei žalos šaltinio, bus išsamiau analizuojami tolesnėje šio darbo eigoje.

3. Aplinkos apsaugos principų vaidmuo reguliuojant visuomenės santykius su aplinka

Reikėtų išsiaiškinti, koks yra aplinkos apsaugos principų vaidmuo reguliuojant visuomenės santykius su aplinka.

Galima būtų teigti, kad aplinkos apsaugos principai yra aplinkos teisės pagrindas, vadovaujantieji pradai, pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti aplinkos teisiniai reiškiniai. Jie yra laikomi tiek aplinkos teisės kūrimo, aiškinimo, tiek ir įgyvendinimo orientyrais.

Aplinkos apsaugos principai yra ir priemonės, kurių reikia imtis įgyvendinant aplinkos politikos tikslus. Jie atspindi aplinkos politikos turinį. Išsamiai juos analizuojant galima suvokti, kas yra pati aplinkos politika.

Aplinkos apsaugos principų reikšmė pasireiškia ir aplinkos įstatymų leidyboje, nes valstybė, reglamentuodama aplinkos apsaugos teisinius santykius turi paisyti aplinkos apsaugos principų. Kaip žinia, teisės principai atlieka teisės spragų užpildymo funkciją, taigi aplinkos apsaugos srityje susidūrus su teisės spraga ir neesant galimybės taikyti įstatymo analogiją, ginčą reikėtų spręsti remiantis aplinkos apsaugos principais. Be to, aplinkos apsaugos normos turi būti aiškinamos ir taikomos remiantis aplinkos apsaugos principais, nepamirštant dar ir kolizijų šalinimo funkcijos. Svarbu ir tai, kad aplinkos apsaugos principais galima pasinaudoti kaip reikalavimų ar gynybos argumentais, taigi jie yra reikšmingi teisinei argumentacijai. Nereikėtų pamiršti ir to, kad remdamiesi teisės principais, teismai kuria precedentų teisę.

Apibendrinant, galima teigti, kad aplinkos apsaugos principai yra aplinkos teisės pamatinės nuostatos, pagrindinės idėjos, kurios daro įtaką visai aplinkos teisės sistemai. Išsamiai juos analizuojant galima suvokti, kas yra pati aplinkos politika. Be to, jų svarba aiškiai pasireiškia tiek įstatymų leidyboje, teisės spragų užpildyme, tiek ir kolizijų šalinime, jie yra reikšmingi teisinei argumentacijai bei kuriant precedentų teisę.

II. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų turinys, reikšmė ir įtvirtinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose

1. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų sąvoka

Analizę reikėtų pradėti nuo teisinės atsakomybės sąvokos apibrėžimo.

Teisės teorijoje teisinė atsakomybė yra įvairiai apibrėžiama, pavyzdžiui, teisininkas teoretikas S.Vansevičius teigia:” Teisinė atsakomybė yra sudedamoji teisinės sistemos dalis. Tai kalto asmens pasmerkimas ir bausmės (sankcijos) jam taikymas už netinkamą elgesį, teisinė priemonė, blokuojanti priešingą teisei elgesį ir skatinanti visuomenei naudingą veiklą. Teisiškai teisinė atsakomybė suprantama kaip valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą. [44, 225 psl.] Tuo tarpu I.Lastauskienė išskiria, kad tai turėtų būti traktuojama kaip ypatingas teisinio santykio subjekto teisinis ryšys su visuomene (valstybe), kai subjekto elgesys atitinka teisėje įtvirtintą modelį, ir numatytas valstybės prievartinių institucijų įsikišimas, jam atlikus (neatlikus) veikas, kurios teisiškai uždraustos (privalomos). Taigi teisinė atsakomybė – tai asmens elgesio atsakingumo matas.[36]

H.Grocijaus teigimu:” Teisinė atsakomybė – pareiga atsakyti už padarytą blogį, ji atsiranda kaltai padarius skriaudą ar blogį, pasireiškiantį neatlikimu to, ką žmogus privalėjo atlikti.”[44, 447 psl.]

Tuo tarpu I.N.Siniakas taip apibrėžia:” Teisinė atsakomybė – tai dėl teisės pažeidimo atsiradęs teisinis santykis tarp valstybei atstovaujančios institucijos ir teisės pažeidėjo, kuriam nustatoma pareiga iškęsti nemalonius padarinius už reikalavimų, suformuluotų teisės normoje, pažeidimą.”[44, 447 psl.]

Ko yra siekiama teisinės atsakomybės priemonėmis?

Trumpai tariant, šiomis priemonėmis yra siekiama saugoti ir stiprinti esamą visuomenės gyvenimo tvarką, padėti piliečiams įsisąmoninti, kad būtina laikytis teisės normose įtvirtintų nurodymų bei reikalavimų, taip pat ir auklėti piliečius gerbti teisę.

Analizuojant įvairias teisinės atsakomybės sąvokas, galima būtų išskirti, kad teisinė atsakomybė yra visada susijusi su kokiomis nors negatyviomis pasekmėmis, kurios pasireiškia atitinkamomis sankcijomis, tokiomis kaip laisvės atėmimas, bauda, atleidimas iš darbo, turto konfiskavimas ir kitomis, taigi teisės pažeidėjas patiria neigiamas savo poelgio pasekmes, kurios pasireiškia jo teisių suvaržymu.

Be to, teisinė atsakomybė yra visada susijusi su valstybės prievarta, kuri yra realizuojama per specialių valstybės institucijų veiklą.

Galima būtų išskirti ir tai, kad teisinės atsakomybės pagrindas yra teisės pažeidimo padarymo faktas, tai yra veika, priešinga teisei.

O teisinės atsakomybės subjektas – kaltas teisės pažeidimo padarymu asmuo, tiek fizinis, tiek ir juridinis.

Taigi teisinė atsakomybė – poveikis, daromas teisės pažeidėjui, kuris pasireiškia atitinkamų sankcijų taikymu, ir dėl kurio kaltas asmuo patiria nepalankių padarinių.

Apžvelgus teisinės atsakomybės sąvokas, ir prieinant prie materialinės atsakomybės už žalą aplinkai sampratos teisinės analizės, reikia nepamiršti, kad materialinė atsakomybė už žalą aplinkai yra sudedamoji teisinės atsakomybės instituto dalis. Taigi jai yra būdingi bendrieji atsakomybės požymiai, nors ji ir išsiskiria tik jai būdingais ypatumais, savybėmis, kurios padeda atskirti ją nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių.[45]

Reikėtų pasižiūrėti, kaip materialinę atsakomybę už žalą aplinkai apibrėžia skirtingi teisės šaltiniai. Prof. dr. A.Marcijonas ir Doc. Dr. B.Sudavičius yra apibrėžę, kad:”Materialinė atsakomybė už aplinkai padarytą žalą – tai juridinių ir fizinių asmenų pareiga įstatymų nustatyta tvarka ir ribose atlyginti dėl jų neteisėtos veikos padarytą žalą.” [38]

Kitame teisės teorijos šaltinyje yra teigiama:” Aplinkos apsaugos įstatymų pažeidimai neretai yra susiję su žalos aplinkai ir atskiriems gamtos ištekliams padarymu, taigi tokiais atvejais ir yra taikoma materialinė atsakomybė.[47]

Kadangi pastaruoju metu yra labai pabrėžiama prevencijos svarba, taigi, to pasekoje, ir materialinė atsakomybė už žalą aplinkai šiuo metu yra kiek kitaip apibrėžiama. Atsižvelgiant į tai, tokią materialės atsakomybės už žalą aplinkai sąvoką pateikia I.Žvaigždiniene:” Tai yra sistema teisinių priemonių, skirtų aplinkos apsaugai bei taikomų asmenims, kurių veika sukėlė žalą aplinkai (ar kelia tokios žalos atsiradimo grėsmę), atsižvelgiant į padarytos (ar gresiančios) žalos aplinkai pobūdį, mastą ir pavojingumą. [45]

Taigi materialinę atsakomybę už žalą aplinkai būtų galima apibrėžti kaip vieną iš teisinės atsakomybės rūšių, taikomą žalos aplinkai ar atskiriems gamtos komponentams atveju, kai fiziniai ir juridiniai asmenys padarę žalos aplinkai, ar sukėlę tokios žalos grėsmę, turi ją atlyginti.

Peržvelgsime, kur yra įtvirtinti bendrieji materialinės atsakomybės už žalą aplinkai pagrindai. Kaip visuomet, analizę reikėtų pradėti nuo LR Konstitucijos.

Iš Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies nuostatos, jog valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, iš Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai, iš Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad įstatymu draudžiama

niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją, visiems asmenims kyla pareiga tausoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą (nuostolius) – ją atlyginti. [58]

Tešiant bendrųjų materialinės atsakomybės už žalą aplinkai pagrindų analizę, reikėtų aptarti ir Aplinkos apsaugos įstatymą.

Pirmausia, apžvalgą pradėsime nuo 32 straipsnio 2 dalies, kurioje yra įtvirtinta, kad gamtos išteklių naudotojai bei asmenys, vykdančys ūkinę veiklą, privalo imtis visų būtinų priemonių, kad būtų išvengta žalos aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui bei interesams, o padariusieji žalą privalo atkurti aplinkos būklę, esant galimybei, iki pirminės būklės, buvusios iki žalos aplinkai atsiradimo, ir atlyginti visus nuostolius. O 34 straipsnyje yra pabrėžiama, kad asmenys, pažeidę aplinkos apsaugos įstatymus, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Tuo tarpu 32-2 straipsnyje teigiama, kad visas prevencinių ir (arba) aplinkos atkūrimo priemonių išlaidas atlygina ūkio subjektas, padaręs žalą aplinkai arba sukėlęs realią jos grėsmę. [13]

Apibendrinant, būtų galima teigti, kad Aplinkos apsaugos įstatyme yra įtvirtinta asmenų pareiga būti atsargiems ir imtis priemonių, kad būtų išvengta žalos arba realios grėsmės jai atsirasti, o jeigi ji vis dėlto atsirado, tuomet pareiga ją atlyginti teisės aktų nustatyta tvarka [45]

Reikėtų nepamiršti ir CK 6.263 straipsnio [3], kuriame nurodyta, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veika (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos, o žalą, padarytą asmeniui, turtui, įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Čia įtvirtinti atsakomybės principai yra taikomi ir už žalą aplinkai.

Kadangi materialinė atsakomybė yra glaudžiai susijusi su civiline atsakomybe, tai civilinės atsakomybės principai, atsižvelgiant į tam tikrą specifiką, yra būdingi ir pastarajai. [45]

Reikėtų juos trumpai apibrėžti.

Principas, kad žalą atlygina asmuo, ją sukėlęs, materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju vadinamas principu "teršėjas (vartotojas) moka" ir jis reiškia, kad jei dėl asmens veikos buvo užteršta arba padaryta žala gamtos ištekliams, asmuo, užsiimantis ta veika, privalo atlyginti atsiradusią žalą. Pagal principą "teršėjas moka" subjektas, padarantis žalą aplinkai arba sukėliantis neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę, iš esmės turėtų atlyginti būtiną žalos prevencijos arba ištaisymo (atlyginimo) priemonių išlaidas. [45]

Kiekvienu materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra taikomas visiško žalos atlyginimo principas, kuris reiškia, kad asmuo, padaręs žalą aplinkai turi visiškai atlyginti nuostolius, t.y. grąžinti aplinką į tokią padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu žala nebūtų padaryta. Visiško žalos atlyginimo materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra siekiama kompensuoti aplinkai padarytą žalą, o ne nubausti žalos padariusį asmenį.

Kaip jau buvo minėta, materialinę atsakomybę už žalą aplinkai būtų galima apibrėžti kaip vieną iš teisinės atsakomybės rūšių, taikomą žalos aplinkai ar atskiriems gamtos komponentams atveju, kai fiziniai ir juridiniai asmenys padarę žalą aplinkai, ar sukėlę tokios žalos grėsmę, turi ją atlyginti, taigi svarbūs yra ir tokie materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai kaip žalos prevencijos bei atsargumo principai, kurie nustato kiekvieno asmens pareigą elgtis atsargiai ir imtis visų įmanomų priemonių, kad žala neatsirastų.[45] Atsargumo principo atveju, esant nors menkiausiai žalos atsiradimo rizikai, turi būti imamasi visų įmanomų priemonių, kad tam sukliudyti, o prevencijos principo – kad atitinkamų prevencinių priemonių reikėtų imtis numatant pavojų, kad gali atsirasti žala aplinkai, kuo greičiau ir visu pajėgumu, turint tikslą užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui, ir svarbiausia, nereikia laukti, kol ji atsiras. Taigi abiem atvejais yra pabrėžiamas ėmimasis atitinkamų priemonių su tikslu kuo anksčiau sukliudyti žalai atsirasti.

Šiame darbe bus analizuojami ir tokie materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai kaip atsakomybė tik esant asmens kaltei, kuri reiškia, kad asmeniui gali būti taikoma teisinė atsakomybė tik esant jo kaltei, išskyrus atitinkamas išimtis, kurios tolesnėje darbo eigoje bus išskirtos ir aptartos.

Taip pat ir žalos šaltinio principas, kuris reiškia, kad žala aplinkai turi būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis.

Taigi materialinės atsakomybės už aplinkai padarytą žalą principai – tai yra suformuluotos teisės doktrinos ar teismų praktikos arba įtvirtintos atitinkamose teisės normose pagrindinės nuostatos, kurios išreiškia materialinės atsakomybės už žalą aplinkai esmę. Ir visi jie yra tarpusavyje susiję, papildo vienas kitą, yra tarpusavyje susipynę.

Kol kas šie principai buvo tik trumpai apibrėžti, nusakant jų esmę, o toliau jie bus analizuojami plačiau ir detaliau.

2. Principo "teršėjas moka" samprata ir įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisės aktuose

Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų analizę reikėtų pradėti nuo principo "teršėjas moka", kurį būtų galima pavadinti kertiniu principu aplinkosaugos srityje visos Europos Sąjungos mastu.

Šis principas reiškia, kad visa atsakomybė, taip pat ir materialinė, už taršą arba naudojant gamtos išteklius padarytą žalą aplinkai tenka teršėjams arba naudotojams, t.y. visus ekonominius ir socialinius nuostolius, atsiradusius dėl teršimo bei išteklių naudojimo, privalo padengti patys teršėjai (vartotojai). Aplinkos teisės specialistė dr.R.Ragulskytė-Markovienė apibrėžia: "Teršėjas moka" principas paprastai reiškia, kad asmuo, kuris daro žalą ar kelia tam tikrą riziką aplinkai, turi padengti jos atsiradimo prevencijos, mažinimo ir atitaisymo išlaidas." Ne visa visuomenė, ne visi mokesčių mokėtojai, turi kompensuoti išlaidas, susijusias su žalos aplinkai išvengimu ir atitaisymu, o tas, kuris yra tiesiogiai už visa tai atsakingas [41, 49 psl.]

Tai yra vienas svarbiausių Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politikos principų, įtvirtintas EB steigimo sutarties 174 straipsnio 2 dalyje, kurioje be kitų Bendrijos aplinkos apsaugos principų yra aiškiai nurodyta, kad žalą aplinkai atlygina teršėjas.

Analizuojant principą "teršėjas moka" neįmanoma nepaminėti Europo Tarybos ir Europo Parlamento Direktyvos 2004/35/EEB dėl aplinkosauginės atsakomybės (toliau – direktyva), kadangi tai yra pagrindinis teisės aktas, kuriuo siekiama sukurti bendrą visai Europos Bendrijai žalos aplinkai prevencijos ir atlyginimo schemą, kuri padėtų užtikrinti tinkamą principo "teršėjas moka" įtvirtinimą nacionaliniuose teisės aktuose ir įgyvendinimą.[45].

Taigi minėtoje direktyvoje yra įtvirtinta, kad pagal principą "teršėjas moka" subjektas, padarantis žalą aplinkai arba sukeliantis neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę, iš esmės turėtų atlyginti būtinų žalos prevencijos arba ištaisymo (atlyginimo) priemonių išlaidas. Tokiu atveju, jei kompetentinga institucija, pati arba per trečiąją šalį, veikia už subjektą, ši institucija turėtų užtikrinti, kad jos patirtos išlaidos būtų susigrąžintos iš šio subjekto. [2] Kaip matome, yra įtvirtintas ne tik padarytos aplinkai žalos atlyginimas, bet ir asmens pareiga padengti

prevencinių priemonių išlaidas. Apibendrinant, šis principas apima ir atsiradimo prevencijos, ir mažinimo, ir atitaisymo išlaidų padengimą.

Viena iš principo “teršėjas moka” formų yra mokesčiai. 1996 m. strategijoje [29] yra pabrėžiama, kad reikia siekti pereiti prie sistemos, kurioje vartotojai/teršėjai tiesiogiai padengia kaštus, susijusius su jų veiklos poveikiu aplinkai ir taip būtų įgyvendinamas principas “teršėjas moka”. Šiuo metu tai pasireiškia mokesčio forma. Mokesčius moka aplinką teršiantys fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie privalo turėti gamtos išteklių naudojimo leidimą su nurodytais teršalų išmetimo į aplinką normatyvais. Tai gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys, teršiantys aplinką iš ūkinei komercinei veiklai naudojamų mobilių taršos šaltinių, ir jie moka mokestį už alinkos teršimą iš mobilių taršos šaltinių, arba tai gali būti gaminių gamintojai ir importuotojai, mokantys mokestį už aplinkos teršimą gaminių ar pakuotės atliekomis. Apibendrinant, teršėjas šiuo atveju moka už teisėtai, t.y. turint reikiamą leidimą bei nepažeidžiant aplinkos apsaugos reikalavimų, daromą žalą ir atlygina ją mokesčio forma.[45]

Apibrėžus “teršėjas moka” principo sąvoką, reikėtų paminėti ir keletą probleminių situacijų, kuomet komplikuojasi principo “teršėjas moka” taikymas. Pavyzdžiui, norint veiksmingai taikyti šį atsakomybės mechanizmą, turi būti nustatytas vienas ar keli teršėjai, žala turėtų būti konkreti ir apskaičiuojama, ir turėtų būti nustatytas priežastinis ryšys tarp žalos ir nustatyto teršėjo ar teršėjų, todėl atsakomybė nėra tinkama priemonė kovoti su plačiai paplitusia, pasklidąja tarša, kai neigiamo poveikio aplinkai neįmanoma susieti su tam tikrų atskirų objektų veiksmais ar neveikimu.[2] Taigi šiuo aptartu atveju analizuojamas principas apskritai negali būti taikomas. Viena yra tuomet, kai poveikio aplinkai neįmanoma susieti su tam tikrų objektų veiksmais, tačiau visai kas kita, taipogi problematiška, yra tada, kai žala yra kelių ar daugiau teršėjų veikos padarinys, arba ji yra sukelta ne vieno, o keleto, gal net ir daugiau veiksmų, kaip tuomet apskaičiuoti, kas ir kokiomis dalimis turės atlyginti žalą. Kaip pavyzdį, reikėtų paanalizuoti tokią situaciją, kai žalą aplinkai padaro ne vieno, ne kelių, o net ir daugiau teršėjų veikos. Kaip tuomet spręsti žalos atlyginimo klausimus. Vadovaujantis principu “teršėjas moka”, atlyginti turėtų tie asmenys, kurie padarė žalą, tačiau kaip suskaičiuoti, kiek ir kuris padarė žalos, kaip paskirstyti žalos padarymo nuostolių padengimą. Sprendimai galėtų būti įvairūs, tačiau jie visi būtų sunkiai įgyvendinami praktikoje. Pavyzdžiui, kruopščiai išsianalizuoti ir nustatyti kiekvieno teršėjo atskirai padarytos žalos dydį ir vadovaujantis skaičiavimo metodikomis, paskirstyti nuostolių

atlyginimą. Bet praktikoje tai įgyvendinti būtų labai sudėtinga, nes būtų sunku nustatyti, kas ir kiek prisidėjo prie žalos padarymo. Dar vienas sprendimo variantas galėtų būti tiesiog nustatyta tokia tvarka, kad nesigilinant į kiekvieno atskirai padarytą indėlį, tiesiog bendrai nustatyti aplinkai padarytą žalą ir padalinti nuostolių atlyginimą visiems teršėjams lygiomis dalimis. Iš vienos pusės pažiūrėjus, atsirastų ir nuskriaustų asmenų, pavyzdžiui tokių, kurie labai nedaug prisidėjo, o turi mokėti tokią pačią sumą, kaip ir kiti, padarę daugiau žalos, bet pažiūrėjus iš kitos pusės, tiksliai numatyti yra beveik neįmanoma, taigi tai būtų ganėtinai sąžiningas sprendimas.

Tai, kad principas reikalauja, kad tas, kuris teisėtai arba neteisėtai sukelia žalą aplinkai, už tai sumokėtų, yra jau aptarta ir aišku, tačiau kaip gi žala aplinkai yra vertinama ir apskaičiuojama. Visų pirma, reikėtų apibrėži pačią žalos aplinkai sąvoką, apžvelgti, kaip ji yra apibūdinama teisės aktuose.

Pradėsime nuo to, kad žala aplinkai yra būtinas materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atsiradimo pagrindas. [45]

Reikėtų pasižiūrėti, kaip žalą aplinkai apibrėžia Aplinkos apsaugos įstatymas.

Žala aplinkai – tiesiogiai ar netiesiogiai atsiradęs neigiamas aplinkos ar jos elementų (įskaitant ir saugomas teritorijas, kraštovaizdį, biologinę įvairovę) pokytis arba jų funkcijų, turimų savybių, naudingų aplinkai ar žmonėms (visuomenei), pablogėjimas.[13]

Tokią sąvoką pateikia Aplinkos apsaugos įstatymas. O to paties įstatymo 32 straipsnyje yra įtvirtinama, kad pripažįstama, kad žala aplinkai padaryta, jeigu yra tiesioginis arba netiesioginis neigiamas poveikis: 1. palaikomai ar siekiamai išlaikyti rūšių ar buveinių tinkamai apsaugos būklei, taip pat biologinės įvairovės, miškų, kraštovaizdžio, saugomų teritorijų būklei; 2. paviršinio ar požeminio vandens ekologinei, cheminei, mikrobinei ir (arba) kiekybinei būklei ir (arba) ekologiniam pajėgumui (potencialui), kaip tai apibūdina Lietuvos Respublikos vandens įstatyme; 3. žemei, tai yra žemės užteršimas, kai teršalai pasklinda žemės paviršiuje, įterpiami į žemę ar po ja (į žemės gelmes); 4. kitiems aplinkos elementams (jų funkcijoms), kai pažeidžiami aplinkos apsaugos reikalavimai.[13]

Svarbu yra tai, kad įgyvendinus minėtą direktyvą Aplinkos apsaugos įstatyme buvo išplėsta žalos aplinkai sąvoka, į kurią dabar jau įeina neigiamas poveikis biologinei įvairovei, saugomoms rūšims ir natūralioms buveinėms, vandeniui, žemei bei kitiems aplinkos elementams ar jų funkcijoms.

Išsiaiškinus, kas yra žala aplinkai, galima pereiti prie to, kaip žala aplinkai yra vertinama ir apskaičiuojama.

Aplinkos apsaugos įstatyme yra nurodyta, kad žala aplinkai vertinama ir apskaičiuojama pagal Aplinkos ministro patvirtintą metodiką, įvertinant pirminę būklę (sąlygas), neigiamo poveikio aplinkai reikšmingumą, natūralaus aplinkos atsikūrimo galimybes ir laiką.[13]

Teisės teorijoje yra nurodyta, kad žalos aplinkai ir atskiriems jos objektams padarymo atveju nuostoliai yra atlyginami naudojant įkainių ar nuostolių sudėjimo metodus.

Įkainių metodo esmė ta, kad nuostoliai yra atlyginami pagal norminiuose aktuose nustatytas tvirtas pinigų sumas (įkainius). Pavyzdžiui, žala, padaryta žuvų ištekliams, yra atlyginama pagal Vyriausybės 1999 m. kovo 31 d. nutarimu patvirtintus Juridinių ir fizinių asmenų padarytos žalos neteisėtai sunaikinus ar neteisėtai sugavus žuvis ir kitus vandens gyvūnus skaičiavimo įkainius. Nutarime yra įtvirtinta, kad Aplinkos ministerija žalos ir nuostolių skaičiavimo įkainius indeksuoja kartą per metus, taikydama Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateiktą vartojimo kainų indeksą, kuris nustatomas kiekvienų metų lapkričio mėnesio kainas palyginus su 1999 metų vasario mėnesio kainomis. Taip pat nurodyta, kad indeksuoti žalos ir nuostolių skaičiavimo įkainiai įsigalioja nuo kiekvienų metų sausio 1 dienos. [22]

O fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai ir miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui atlyginimo dydžiai yra nustatyti Vyriausybės nutarimu, priimtu 2002 balandžio 12 d. “ Dėl fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai atlyginimo tvarkos bei fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui, turtui ir interesams atlyginimo dydžių patvirtinimo. Nutarime yra įtvirtinta, kad fiziniai ir juridiniai asmenys, neteisėta veika miškuose padarę žalą aplinkai, privalo ją atlyginti arba, jeigu yra galimybė, atkurti aplinkos objekto būklę. Kalbant apie aplinkai padarytos žalos dydžio skaičiavimą, tai yra nustatyti miškuose padarytos aplinkai žalos dydžio skaičiavimo įkainiai. [19]

Pagal iš anksto nustatytus įkainius taip pat yra apskaičiuojami nuostoliai, padaryti laisvėje gyvenančiai laukinei gyvūnijai, laukinei augalijai ir pan.

Be įkainių metodo, yra ir nuostolių sudėjimo metodas, kurio esmė yra ta, kad atlygintų nuostolių suma nustatoma pagal patvirtintas metodikas sudėjus nuostolių sumas, apskaičiuotas pagal tam tikrus rodiklius. Pavyzdžiui, pagal Aplinkos

ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. patvirtintą Aplinkai padarytos žalos dydžių apskaičiavimo metodiką yra skaičiuojama padaryta žala užteršus vandens telkinius, žemės paviršių ar gilesnius jos sluoksnius, aplinkos orą. Svarbu yra tai, kad ši metodika įvertina žalą aplinkai ar atskiriems jos komponentams, kuri pasireiškia tolimesnėje ateityje. Žala aplinkai ne visada pasireiškia iš karto, būna, kad neigiami padariniai atsiranda po tam tikro laiko, taigi šia metodika ir yra įvertinama žala, kuri pasireiškia tolimesnėje ateityje.

Šioje metodikoje yra pabrėžiama, kad joje nustatyti žalos atlyginimo dydžių skaičiavimo metodai neįvertina žalos, padarytos tiek juridiniams, tiek fiziniams asmenims, jų turtui ar interesams. Tokiu atveju, kai dėl padaryto pažeidimo teritorijos savininkas ar gamtos išteklių naudotojas patiria nuostolių, jis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo LR Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Kaip žinia, yra galimi įvairūs nuostoliai asmenų turtui ar interesams, tokie kaip derliaus sunaikinimas, laukinių ar naminių gyvūnų žuvimas, žala žmonių sveikatai, turto sunaikinimas ir pan., tačiau, kaip jau buvo minėta, tokių atvejų ši metodika nereglamentuoja.[26]

Apibendrinant, galima sakyti, kad žalos aplinkai ir atskiriems jos objektams padarymo atveju nuostoliai yra atlyginami naudojant įkainių ar nuostolių sudėjimo metodus.

Taigi principas “teršėjas moka” reiškia, kad jei dėl asmens veikos buvo užteršta aplinka, padaryta žala gamtos ištekliams arba sukeliama neišvengiama (reali) tokios žalos grėsmė, asmuo, užsiimantis ta veika, privalo atlyginti būtinų žalos prevencijos priemonių išlaidas, atsiradusią žalą arba žalą, kuri atsiras ateityje, kuri yra apskaičiuojama vadovaujantis atitinkamomis aplinkai padarytos žalos atlyginimo skaičiavimo metodikomis arba nustatyto mokesčio forma.

Svarbu yra apžvelgti pagrindinius nacionalinius teisės aktus, kuriuose yra įtvirtintas principas “teršėjas moka”.

Lietuvos Respublikos teisės aktų analizę, siekiant pasigilinti į principo “teršėjas moka” įtvirtinimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reikėtų pradėti nuo Lietuvos Respublikos Konstitucijos.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 54 straipsnyje yra įtvirtinta, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai. Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir

gyvūniją.[1] LR Konstitucijos 53 straipsnyje yra teigiama, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.[1]

Galima pastebėti, kad Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtintas aplinkos apsaugos principas “teršėjas moka”, tačiau iš 53 straipsnio teiginio, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių galima išvesti, kad asmenys, padarę aplinkai kenksmingą poveikį privalo už tai atsakyti, tai yra atlyginti žalą.

Viename iš Konstitucinio Teismo nutarimų yra pažymima, kad Konstitucijos 54 straipsnio antros dalies turinyje, kuriame nustatyta, kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją, yra išskirti keli aspektai. Visų pirma, joje įtvirtintas aplinkos apsaugos principas : visi juridiniai ir fiziniai asmenys turi susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala gamtinei aplinkai. Antra, šioje normoje suponuojamos atitinkamos atsakomybės už neteisėtus veiksmus ir žalos atlyginimo teisinės prielaidos.

Taigi, galima drąsiai teigti, kad nors Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtintas principas “teršėjas moka”, tačiau iš Konstitucijos 53 ir 54 straipsnių turinio galima išvesti, kad asmenys, padarę aplinkai neigiamą poveikį privalo už tai atsakyti, tai yra atlyginti žalą.

Sekantis teisės aktas, kurį reikėtų apžvelgti yra 1996 m. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinta valstybinė aplinkos apsaugos strategija. [29] Strategijoje yra išskirta, kad vienas iš pagrindinių aplinkos apsaugos politikos principų yra šioje darbo dalyje analizuojamas principas “teršėjas moka”, kuris reiškia, kad visa atsakomybė, taip pat ir materialinė, už taršą ar gamtos išteklių naudojimu padarytą žalą aplinkai, tenka teršėjams ar naudotojams, t.y., visi socialiniai ir ekonominiai teršimo bei išteklių naudojimo kaštai privalo būti padengti pačių teršėjų/ vartotojų. Šis principas yra vienas pagrindinių principų, kuriais numatoma remtis formuojant veiksmų programas ir įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus. Taip pat yra pabrėžiama, kad vienas iš principų, nuo kurių priklauso aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo sėkmė ir yra principas “teršėjas moka”. Taigi galima drąsiai teigti, kad šis principas yra neabejotinai svarbus formuojant aplinkos apsaugos politiką, siekiama, kad juo remtūsi ne viena aplinkos apsaugos politikos sritis, tinkamas šio principo įtvirtinimas ir praktinis taikymas padėtų sėkmingiau įgyvendinti aplinkos apsaugos tikslus.

Dar vienas teisės aktas, kurį svarbu apžvelgti yra įstatymas, kuris reguliuoja pagrindinius visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje Lietuvos Respublikos mastu, kuriame yra įtvirtinti pagrindiniai aplinkos apsaugos reikalavimai atskirose

sirtyse bei aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo priemonės [45], ir tai yra Aplinkos apsaugos įstatymas.

Reikėtų apžvelgti Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo nuostatų, kurios vienaip ar antraip liečia principą „teršėjas moka“, kitimo raidą, įstatymo pakeitimus bei papildymus, išanalizuoti pokyčius ir pasižiūrėti, ar tinkamai yra įgyvendinta direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, t.y. ar tinkamai yra perkeltos jos nuostatos į nacionalinius teisės aktus.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo pirmojoje redakcijoje, įsigaliojusioje 1992 m. sausio 21 d. klausimas dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo buvo aptartas 32 straipsnyje, kuriame buvo apžvelgti neteisėta veika padarytos žalos aplinkai atlyginimo būdai. Rašoma, kad juridiniai ir fiziniai asmenys, neteisėta veika padarę žalos aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų juridinių ir fizinių asmenų turtui bei interesams, privalo atlyginti visus nuostolius ir, esant galimybei, atstatyti aplinkos objekto būklę. Matome, kad jau tada buvo įtvirtintas principas „teršėjas moka“. Tačiau tuo metu jis reiškė tik nuostolių už aplinkai padarytą žalą atlyginimą, dar nebuvo įtvirtinta pareiga atlyginti ne tik padarytą žalą aplinkai, bet ir, esant realiai grėsmei, kad ji gali atsirasti, imtis visų įmanomų prevencinių priemonių t.y., grėsmę mažinančių, jos išvengimo ar apskritai grėsmę šalinančių priemonių. Bet apie tai detalčiau bus kalbama tolesnėje šio darbo eigoje.

Šiuo metu aktuali šio įstatymo redakcija, įsigaliojusi 2005 m. balandžio 12 d. griežtina Lietuvoje atsakomybę už aplinkai padarytą žalą. Aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimai ir papildymai yra susiję su jau minėtos Europos Tarybos ir Europos Parlamento Direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės priėmimu. Lietuva, kaip ES valstybė narė, turi trejus metus, t.y. iki 2007 m., kad perkeltų direktyvos nuostatas į nacionalinius teisės aktus. Taigi reikėtų peržvelgti, kokią įtaką minėtos direktyvos priėmimas padarė Aplinkos apsaugos įstatymui, kokie pakeitimai ir papildymai buvo įtvirtinti.

Pagrindinis Aplinkos apsaugos įstatymo papildymų ir pakeitimų tikslas yra įtvirtinti reikalavimą atkurti aplinkos būklę iki pradinės jos būklės, buvusios iki žalos atsiradimo, kiek tai yra įmanoma, sukurti efektyvų žalos aplinkai atlyginimo, prevencijos, aplinkos būklės atkūrimo mechanizmą, bei, kas šiame darbe yra svarbiausia, detalizuoti „teršėjas moka“ principą.

Lyginant su ankstesne Aplinkos apsaugos įstatymo redakcija, galima išskirti pagrindinius pakeitimus bei papildymus, kuriuose yra aptariama atsakomybė už žalą aplinkai, visa, kas yra aktualu, analizuojant principą „teršėjas moka“.

1. Ūkio subjektai atsako už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę, neatsižvelgiant į jų kaltę, atsiradusią dėl jų vykdomos ūkinės veiklos, išskyrus tokius atvejus, kuomet žala atsiranda dėl nenugalimos jėgos, taip pat, jei yra įrodoma, kad žala aplinkai ar reali jos grėsmė atsirado dėl trečiojo asmens veiksmų, t.y. veikimo ar neveikimo, nors visos atitinkamos saugumo priemonės buvo taikytos, arba tokiais atvejais, kuomet žala atsirado tiksliai vykdant įstatymų įgalios institucijos privalomą nurodymą, išskyrus nurodymą dėl teršimo ar įvykio, kurį sukėlė pačio ūkio subjekto veikla, taip pat ir tuomet, kai padaryta žala aplinkai yra pripažinta mažareikšme, t.y. žala aplinkai yra nedidelė ir jos išieškojimo išlaidos yra didesnės už išieškotą sumą. Visų pirma, čia yra pabrėžiama, kad asmuo, padaręs žalą aplinkai arba realią tokios žalos grėsmę, turi atlyginti žalą, išskyrus nurodytas išimtis, taigi matome principą „teršėjas moka“. Šis principas jau ankstesnėse įstatymo redakcijose buvo įtvirtintas, tačiau galima pastebėti ir minėtos direktyvos įtaką. Kaip matome, yra įtvirtintas ne tik padarytos aplinkai žalos atlyginimas (kas buvo ankstesnėse redakcijose), bet ir asmens pareiga padengti prevencinių priemonių išlaidas. Be to, šiuo įstatymo pakeitimu Aplinkos apsaugos įstatyme įsitvirtino ir atsakomybė be kaltės, arba kitaip, „griežtoji atsakomybė“, kurios iki tol nebuvo, kadangi yra pabrėžiama, kad ūkio subjektai atsako, neatsižvelgiant į jų kaltę. Bet apie tai bus detaliau kalbama tolesnėje šio darbo eigoje.
2. Yra įtvirtinamas 5 metų ieškinio senaties terminas pareikšti ieškinius dėl žalos aplinkai bei kitų nuostolių, įskaitant prevencinių arba aplinkos atkūrimo priemonių vykdymą, atlyginimo. Šis ieškininės senaties terminas skaičiuojamas nuo tos dienos, kada prevencinės arba atkūrimo priemonės buvo baigtos taikyti arba buvo nustatytas atsakingas ūkio subjektas ar kitas asmuo, atsižvelgiant į tai, kuri iš minėtų aplinkybių atsirado vėliau.
3. Įtvirtinama pareiga atlyginti ne tik padarytą žalą aplinkai, bet ir, esant realiai grėsmei, kad ji gali atsirasti, imtis visų įmanomų prevencinių priemonių t.y., grėsmę mažinančių, jos išvengimo ar apskritai grėsmę šalinančių priemonių.

Kaip matome, įgyvendinant direktyvos nuostatas nacionaliniuose teisės aktuose įsitvirtino prevencinių veiksmų principas.

4. Išplėsta žalos aplinkai sąvoka, į kurią įeina neigiamas poveikis biologinei įvairovei, saugomoms rūšims ir natūralioms buveinėms, žemei, vandeniui, ir kitiems aplinkos elementams ar jų funkcijoms.
5. Įtvirtinamas prioritetas atkurti pirminę aplinkos būklę, buvusią iki žalos aplinkai atsiradimo, iki tol buvo teikiamas prioritetas atlyginti nuostolius, t.y. sumokėti piniginę kompensaciją.
6. Įtvirtinama valstybės ar savivaldybių institucijų pareiga atlyginti išlaidas vykdant prevencines ar aplinkos atkūrimo priemones, tuo atveju, jeigu nepavyktų nustatyti asmenų, padariusių žalą aplinkai.
7. Atsiranda naujas žalos aplinkai apskaičiavimo principas. Skirtingai nuo žalos aplinkai atlyginimo galiojančios metodikos, kai yra atsižvelgiama tik į faktiškai išleistų į aplinką teršalų kiekį, pagal naująjį principą, atsižvelgiama į pirminės aplinkos būklės atstatymo sąnaudas, natūralaus aplinkos atkūrimo laiką ir galimybes, neigiamo poveikio aplinkai reikšmingumą.

Direktyva dar nėra iki galo įgyvendinta Lietuvoje.

Galima pastebėti, kad Lietuva pasinaudojo direktyvoje numatyta galimybe nustatyti griežtesnį atsakomybės už žalą aplinkai reglamentavimą nei yra reikalaujama šioje direktyvoje. Pavyzdžiui, joje yra nustatyta, kad ji yra taikoma tik tokioms profesinės veiklos rūšims, pavyzdžiui, atliekų tvarkymas, sąvartynų tvarkymas, teršalų išleidimas į paviršinius vandenį, ar gruntinius vandenį ir taip toliau, bei reglamentuoja žalą žemei, vandeniui, saugomai biologinei įvairovei ir natūralioms buveinėms, o Aplinkos apsaugos įstatymas taikomas visoms ūkinės veiklos rūšims, kurios turi arba gali turėti įtakos aplinkai. Taipogi, pagal šį įstatymą žala aplinkai apima ir žalą orui, kuri nėra minima minėtoje direktyvoje.

Šioje direktyvoje yra nustatyta, kad valstybės narės gali nustatyti savo nacionaliniuose teisės aktuose atvejus, kuomet teršėjas gali būti atleistas nuo kompensavimo už žalą aplinkai. Taigi, to pasekoje, Aplinkos apsaugos įstatyme yra įtvirtinta, kad ūkio subjektas neprivalo atlyginti aplinkos atkūrimo priemonių išlaidų tik tuo atveju, jeigu žala aplinkai atsirado, visų pirma, dėl nenugalimos jėgos, taip pat eigu jis įrodo, kad žala atsirado ne dėl jo, o dėl trečiojo asmens veiksmų (veikimo, neveikimo), nors visos atitinkamos saugumo priemonės buvo taikytos, ir dar tokiu atveju, kai žala atsirado tiksliai vykdant įstatymų įgalios institucijos

privalomą nurodymą, išskyrus nurodymą dėl teršimo ar įvykio, kurį sukėlė pačio ūkio subjekto veikla (veikimas, neveikimas), taip pat ir tuomet, kai padaryta žala aplinkai yra pripažinta mažareikšme, t.y. žala aplinkai yra nedidelė ir jos išieškojimo išlaidos yra didesnės už išieškotą sumą.[13]

Beje, 2004/35/EEB direktyvoje yra siūloma valstybei imtis priemonių paskatinti ūkio subjektus naudotis veiklos draudimo paslaugomis, arba kitomis finansinio saugumo priemonėmis. Šis siūlymas grindžiamas siekimu, kad atsakingas ūkio subjektas įgyvendintų arba kompensuotų žalą aplinkai ištaisymo ir prevencijos priemonės, bei siekimu sumažinti valstybės institucijų finansinę atsakomybę už ūkio subjektų padarytą žalą aplinkai.

Tačiau direktyvoje nėra įtvirtintas privalomas draudimas, ir reikia jo ar ne, bus sprendžiama ateityje. Abejonės kyla dėl to, kad, kaip įvardino aplinkos teisės specialistė I.Žvaigždinienė: "kol kas dar nėra pakankamai galimybių apsidrausti nuo žalos aplinkai atsiradimo, kadangi draudimo kompanijoms nėra prieinama pakankamai informacijos apie žalą aplinkai, galimą jos dydį ir nėra pakankamai techninių priemonių, kuriomis būtų galima nuspėti žalą aplinkai ir atlygintinų nuostolių dydį." [45]

Kolkas Lietuva nėra nustačiusi teisinio šio klausimo reglamentavimo.

Kaip pavyzdį, galima paminėti vieną iš Europos Sąjungos aplinkos apsaugos Ministrų suvažiavimų, vykusio Liuksemburge, kuriame tarp aplinkos Ministrų kilo daug nesutarimų dėl draudimo.

Pasak Didžiosios Britanijos aplinkos apsaugos ministrės Margaret Beket (Margaret Beckett), draudimo bendrovės negalės garantuoti už nuostolius aplinkai, kuriuos labai sunku įvertinti. "Net jei draudimas taptų realybe, jis būtų labai brangus", - sakė ministrė.

Tačiau kitų ES valstybių ministrai teigė, jog draudimas yra būtinas norint užtikrinti, kad bendrovės nuo atsakomybės aplinkai neišsisuktų, paskelbdamos apie savo bankrotą, tuo būdu teršalų problemos neišspręsdamos arba perkeldamos ją ant valstybės pečių. [48]

Taigi šis klausimas yra diskutuotinas.

Pasižiūrėjus į Lietuvos nūdienos situaciją, galima išvelgti keletą aspektų, analizuojant galimybę įvesti privalomą draudimą. Visų pirma, atsižvelgiant į tai, kad draudimo kompanijoms išmatuoti riziką yra labai sudėtinga ir į tai, kad piniginės sumos kompensuoti žalą, padarytą aplinkai, yra labai didelės, galima daryti išvadą, kad įmokos, kurias reikėtų mokėti draudimo įmonėms būtų didelės ir

tai nebūtų naudinga fiziniams bei juridiniams asmenims, kurie sukelia riziką, taigi galima išvelgti verslo plėtros stabdymą. Antra, pačioms draudimo įmonėms tai būtų komplikuo­tas klausimas dėl anksčiau išvardintų aspektų, t.y., dėl sudėtingo rizikos apskaičiavimo bei tikrai labai didelių išmokų ekologinės katastrofos atveju, draudimo įmonės turėtų padengti labai dideles sumas, taigi draudikams privalomas draudimas taipogi būtų komplikuo­tas. Tačiau valstybei, arba tiksliau visiems mokesčių mokėtojams, tai būtų naudinga, kadangi asmenys, padarę žalą, neišsisuktų nuo atsakomybės, ženkliai sumažėtų atveju, kuomet valstybė turėtų kompensuoti žalą, nes ją apmokėtų draudimo bendrovės.

Taigi nėra vieningos nuomonės dėl privalomojo draudimo naudingumo, galima įvardinti tiek teigiamų, tiek neigiamų aspektų. Vienas iš sprendimo variantų galėtų būti pasinaudojimas kitų valstybių patirtimi šioje srityje ir, atsižvelgus į jų gautus rezultatus, tendencijas, į pastebėtus privalomojo draudimo privalumus bei trūkumus, padarytas išsamias išvadas, priimti sprendimą. Arba dar viena išeitis galėtų būti laikinas privalomojo draudimo įvedimas su tikslu išsamiai išanalizuoti plusus bei minusus ir apsispręsti dėl privalomojo draudimo įvedimo reikalingumo. Be to, per šešis metus nuo direktyvos įsigaliojimo Komisija turi pateikti ataskaitą, kurioje turi būti nurodytos galimybės naudotis draudimu ir kitomis finansinio saugumo rūšimis pagrįstais kaštais ir sąlygomis. Atsižvelgdama į ataskaitą, Komisija turėtų pateikti galimus pasiūlymus, taigi vienas iš sprendimų galėtų būti sulaukti ataskaitos ir atsižvelgiant į ją, priimti sprendimą dėl privalomojo draudimo. Vienaip ar antraip, bet šis klausimas turėtų būti iškeltas ir sprendžiamas Lietuvos valstybės valdžios institucijose.

Principas “teršėjas moka” yra įtvirtintas dar ne viename Lietuvos Respublikos teisės akte, pavyzdžiui, Atliekų tvarkymo įstatyme, Žemės gelmių įstatyme, Mokesčių už valstybinius gamtos išteklius įstatyme ir kituose, be to ir Vyriausybės nutarime “Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo”, Vyriausybės nutarime “Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos“, Finansų ministro, Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro įsakyme “Dėl Sanglaudos fondo strategijos 2004-2006 metams patvirtinimo” ir kituose teisės aktuose, taigi galima drąsiai teigti, kad principas “teršėjas moka” yra tinkamai įtvirtintas Lietuvos Respublikos teisės aktuose, yra siekiama kuo greitesnio ir efektyvesnio šio principo įgyvendinimo. Principas “teršėjas moka” yra deklaruojamas kaip siektinas tikslas, kurio pagrindu yra formuojama daugelis aplinkos apsaugos sričių.

3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principai ir jų praktinis taikymas

Tiek atsargumo, tiek prevencinių veikslių principais yra siekiama, kad toks dalykas kaip žala aplinkai, bet koks neigiamas jai poveikis apskritai neatsirastų, kad įvairiais būdais ir priemonėmis būtų stengiamasi užkirsti kelią žalai kilti.

Šie du principai yra tarpusavyje glaudžiai susiję, taigi šiame darbe bus aptariamos ir jų tarpusavio sąsajos, atskyrimas, ir tuo pačiu šie principai bus analizuojami kiekvienas atskirai, be to, bus peržiūrimas jų įtvirtinimas tiek nacionaliniuose, tiek Europo Sąjungos teisės aktuose ir probleminių klausimų nagrinėjimas.

Analizę reikėtų pradėti nuo sąvokų.

Lietuvos Aplinkos apsaugos strategijoje [29] atsargumo principas yra apibrėžtas kaip aplinkos apsaugos politikos principas, kurį pagal išgales taiko valstybė, norėdama apsaugoti aplinką, kadangi dažnai neįmanoma prognozuoti žmogaus veiklos padarinių. Pabrėžiama, kad iškilus neatlygintinos žalos pavojui, yra pateisinamos net pačios brangiausios priemonės aplinkos žalojimui užkirsti. Be to, yra įtvirtinama, kad šio principo taikymas turi remtis prognoze, nuoseklumu ir apdairumu numatant pasekmes.

Atsargumo principas yra siejamas su žalos atsiradimo rizika, t.y., esant nors menkiausiai žalos atsiradimo rizikai, turi būti imamasi visų įmanomų priemonių, kad tam sukliudyti. Galima būtų remtis aplinkos teisės specialistės dr.R.Ragulskytės-Markovienės teiginiu, kad “ nėra būtina, kad aplinkai grėstų konkretus pavojus, o pakanka vien to, kad tokia žala ar pavojus apskritai yra galimi ir kad pasirinkta apsaugos priemonė yra tinkama keliui tam užkirsti. Jei yra nors mažiausia rizika, kad gali kilti pavojus aplinkai, veiksmai, kuriais turi būti užkirstas kelias, bus pateisinami.” [41, 46 psl.] Taigi galime išskirti tokius svarbiausius šio principo aspektus kaip žalos atsiradimo rizika, nors ir menkiausia, bei tinkamų priemonių žalai užkirsti pasirinkimas, neatsižvelgiant nei į kainą, nei į sudėtingumą, nei į laiko sąnaudas, kadangi žalos aplinkai atsiradimas yra neapsakomai didelė blogybė, kurios bet kokiomis priemonėmis turi būti stengiamasi išvengti.

Tuo tarpu prevencijos, arba prevencinių veikslių, principas minėtoje strategijoje yra apibrėžtas kaip veikimo būdas, kuriuo stengiamasi užkirsti kelią aplinkos

teršimui jam dar neprasidėjus. Kaip teigia dr.Ragulskytė-Markovienė:” Prevecinių veiksų principas reiškia, kad priemonių turi būti imamasi tada, kai yra aiškus pavojus ar didelė tikimybė, kad bus padaryta žala aplinkai.” [41, 45 psl.].

Reikėtų atkreipti dėmesį į sąvokas “aiškus pavojus” ir “didelė tikimybė”, jie turi didelę reikšmę atskiriant prevencijos principą nuo atsargumo principo, bet apie tai išsamiau bus kalbama šio darbo vėlesnėje eigoje.

Apibendrinant, prevencinių veiksų principas įtvirtina tai, kad atitinkamų prevencinių priemonių reikėtų imtis numatant pavojų, kad gali atsirasti žala aplinkai, kuo greičiau ir visu pajėgumu, turint tikslą užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui, ir svarbiausia, nereikia laukti, kol ji atsiras.

Abiejų principų sąvokos aptartos, taigi pasistengsime išskirti pagrindinius šių principų skirtumus bei panašumus, nepamirštant to, kaip jau buvo minėta, kad jiedu yra glaudžiai susiję, o tuo pačiu ir atskiri, savarankiški aplinkos apsaugos principai.

Prie pagrindinio atsargumo bei prevencijos principų panašumo galime drąsiai priskirti jų bendrą funkciją, kad žalos aplinkai turi būti išvengta kuo anksčiau, todėl kuo anksčiau turi būti imamasi atitinkamų priemonių.[41, 46 psl.] Atsargumo principo atveju, esant nors menkiausiai žalos atsiradimo rizikai, turi būti imamasi visų įmanomų priemonių, kad tam sukliudyti, o prevencijos principo – kad atitinkamų prevencinių priemonių reikėtų imtis numatant pavojų, kad gali atsirasti žala aplinkai, kuo greičiau ir visu pajėgumu, turint tikslą užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui, ir svarbiausia, nereikia laukti, kol ji atsiras. Taigi abiem atvejais yra pabrėžiamas ėmimasis atitinkamų priemonių su tikslu kuo anksčiau sukliudyti žalai atsirasti. Galima būtų išskirti ir dar vieną jų panašumą. Abiem atvejais, yra pabrėžiama, kad reikia imtis visų įmanomų, bet kokių priemonių, kad ir brangiausių, kad tik užkirsti kelią žalos atsiradimui. Kalbant apie žalą aplinkai, pinigai, kad ir kokios didelės sumos bebūtų, praranda reikšmę, kadangi aplinkos svarba yra labai didelė tiek dabartinei, tiek ateities kartoms, net ir pačių brangiausių priemonių imantis tai būtų pateisinama, kad tik išvengti žalos.

Visų pirma, kaip jau buvo aptarta, yra neabejotina aplinkos svarba ir siekis bet kokia kaina sukliudyti žalos atsiradimui, be to, neginčytina yra ir tai, kad daug protingesnis būdas spręsti problemą yra jai dar neiškilus, juo labiau, žinant tai, kad išlaidos, reikalingos žalai išvengti bet koku atveju yra mažesnės nei išlaidos, reikalingos padarytai žalai atitaisyti. Taigi dar vienas pagrindinių atsargumo bei prevencinių veiksų principų panašumų yra jų siekis, kad toks dalykas kaip žala

aplinkai, bet koks neigiamas jai poveikis neatsirastų, kad įvairiais būdais ir priemonėmis būtų stengiamasi užkirsti kelią žalai apskritai kilti.

Aptarus pagrindinius panašumus, nereikėtų pamiršti ir skirtumų.

Aplinkos teisės specialistė dr.R.Ragulskytė-Markovienė yra išskyrususi pagrindinį atsargumo bei prevencinių veikslių principų skirtumą, ir tai būtų "kad remiantis atsargumo principu priemonių imamasi siekiant išvengti rizikos, kad tam tikras pavojus aplinkai gali kilti, o tuo tarpu prevencinių veikslių principu yra siekiama užkirsti kelią konkrečiam pavojui." [41, 46 psl.] Taigi vienu atveju yra rizika, kitu – konkretus pavojus.

Reikėtų apžvelgti atsargumo ir prevencinių veikslių principų įtvirtinimą Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktuose.

Jau ne kartą minėtoje EB sutarties 174 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinti Bendrijos aplinkos politikos principai, tarp kurių yra ir atsargumo bei prevencinių veikslių principai. Tai parodo šių principų svarbą visos Europos Sąjungos mastu.

Peržvelgsime ir direktyvą dėl aplinkosauginės atsakomybės, ir pažiūrėsime, kaip ji įtvirtina mūsų analizuojamus principus.

Pastaruoju metu vis didesnis dėmesys yra skiriamas žalos aplinkai prevencijos svarbai, ypačiai įvertinant tai, kad dažniausiai prevencijos priemonės kainuoja mažiau, nei jau atsiradusios žalos aplinkai atlyginimas."[46] Tai galima išžvelgti ir direktyvoje dėl aplinkosauginės atsakomybės, kur yra įtvirtintas prevencinių veikslių principas. Jis pasireiškia jau direktyvos preambulėje, kurioje yra numatyta, kad pagrindinis principas ("teršėjas moka") turėtų būti tai, kad subjektas, kurio veikla sukėlė žalą arba neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę aplinkai, turi būti finansiškai atsakingas, kad paskatintų subjektus priimti priemones ir vystyti technologijas žalos aplinkai pavojui sumažinti, kad sumažintų savo galimą finansinę atsakomybę.[2] Taigi direktyva įtvirtina ir asmenų, kurių veikla kelia realią grėsmę aplinkai, pareigą imtis prevencinių priemonių ir taip užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui. Prevencinės priemonės yra apibrėžiamos kaip bet kurios priemonės, kurių imamasi reaguojant į įvykį, dėl kurio išskyla neišvengiama žalos aplinkai grėsmė, siekiant išvengti šios žalos arba ją sumažinti. Visu tuo yra norima pasiekti, kad asmenys imtųsi atsargumo priemonių, žinotų, kad kitu atveju bus patraukti materialinė atsakomybėn už žalą aplinkai.

Išsamiau analizuojant prevencinių veikslių principo įtvirtinimą 2004/35/EEB direktyvoje, galime dar peržvelgti keletą aktualių straipsnių. 5 straipsnyje yra teigiama, kad tuo atveju, jei žala aplinkai dar nepadaryta, bet yra neišvengiama

(reali) grėsmė, kad tokia žala atsiras, tuomet subjektas nedelsdamas turi imtis būtinų prevencinių priemonių.[2] Taigi šiame straipsnyje yra įtvirtinama pareiga imtis prevencinių priemonių. Įtvirtinama ir kompetentingos institucijos teisė bet kuriuo metu reikalauti, kad subjektas pateiktų informaciją apie bet kokią žalą aplinkai neišvengiamą grėsmę arba įtartinais atvejais, įtarus tokią neišvengiamą grėsmę, arba reikalauti, kad subjektas imtųsi būtinų prevencinių priemonių, taip pat ir duoti nurodymus subjektui, kurių jis turi laikytis dėl taikytinų būtinų prevencinių priemonių arba pati imtis būtinų prevencinių priemonių.[2] Valstybinių institucijų priežiūra tik įrodo prevencinių veiksnių svarbą, dedamas dideles pastangas, kad būtų išvengta žalos aplinkai, ypač žinant aplinkosaugos svarbą tiek mūsų, tiek ateities kartoms.

Toliau reikėtų pasižiūrėti Aplinkos apsaugos įstatymą, kaip prevencinių veiksnių principas yra įtvirtintas pagrindiniame mūsų nacionaliniame teisės akte, reguliuojančiame esminius visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje.

Kaip jau buvo aptarta, Aplinkos apsaugos įstatyme buvo padaryta daug pakeitimų bei papildymų, atsižvelgiant į direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės priėmimą. Vienas pagrindinių mūsų analizuojamo įstatymo pakeitimų bei papildymo tikslų yra ir prevencijos mechanizmo sukūrimas.

Šiuo metu galiojančioje įstatymo redakcijoje lyginant su ankstesne Aplinkos apsaugos įstatymo redakcija vienas iš pakeitimų ir yra tai, kad įtvirtinama pareiga atlyginti ne tik padarytą žalą aplinkai, bet ir, esant realiai grėsmei, kad ji gali atsirasti, imtis visų įmanomų prevencinių priemonių, t.y., grėsmę mažinančių, jos išvengimą ar apskritai grėsmę šalinančių priemonių.

Aplinkos apsaugos įstatymo 32-2 straipsnyje yra įtvirtinama, kad esant realiai grėsmei, kad gali atsirasti žala aplinkai, ūkio subjektas privalo nedelsdamas imtis visų būtinų prevencinių priemonių.[13] Be to, tam, kad apsaugoti aplinką, kuri, neigiamai, yra labai svarbi, kad išvengtų didesnės žalos, ir panašiai, Aplinkos Ministerijai ar jos įgaliotai institucijai yra suteiktos tam tikros teisės ir pareigos, taigi Aplinkos Ministerija arba jos įgaliota institucija bet kuriuo momentu turi teisę ir pareigą tiek reikalauti, kad ūkio subjektas pateiktų visą informaciją apie bet kurią situaciją, kurios metu atsirado žala aplinkai arba jos grėsmė arba kai įtariama, kad tokia situacija gali atsirasti, tiek reikalauti, kad ūkio subjektas imtųsi būtinų prevencinių priemonių, taip pat ir reikalauti iš ūkio subjekto imtis arba duoti atitinkamam subjektui nurodymus dėl visų veiksnių, susijusių su teršalų surinkimu arba kitokių darančių žalą aplinkai veiksnių pašalinimu, kontrole arba kitokiu jų

valdymu, kad būtų išvengta žalos arba sumažinta žala aplinkai ir neigiamas poveikis žmonių sveikatai. Šios institucijos taip pat turi teisę duoti ūkio subjektui privalomus vykdyti nurodymus dėl prevencinių priemonių taikymo, arba pati imtis būtinų prevencinių priemonių taikymo tokiais atvejais, kaip kad jeigu ūkio subjektas nevykdo prieš tai nurodytų pareigų ar neprivalo atlyginti prevencinių priemonių išlaidų arba nėra nustatytas atsakingas už žalą aplinkai asmuo, tuomet savivaldybės arba valstybės įgaliotos institucijos pagal kompetenciją pačios ar per trečiuosius asmenis vykdo būtinas priemones. [13]

Kaip matome, direktyvos nuostatos, įtvirtinančios prevencinių veikslių principą, yra tinkamai perkeltos į mūsų pagrindinį nacionalinį teisės aktą, reguliuojantį esminius visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje.

Tai tiek apie prevencinių veikslių principo įtvirtinimą Europos Sąjungos ir nacionaliniuose teisės aktuose, dabar reikėtų aptarti atsargumo principo įtvirtinimą. Tai, kad šis principas yra nurodytas EB steigimo sutartyje kaip vienas iš Bendrijos aplinkos politikos principų, jau buvo paminėta.

Norint užsiimti atitinkama veika, kuri gali turėti neigiamą poveikį aplinkai, kompetentingos institucijos išsamiai iširia, ir tik įsitikinusios, kad tam tikras planas ar projektas neigiamai nepaveiks aplinkos, jam pritaria ir išduoda leidimą. Nėra būtina tiksliai žinoti apie neigiamą poveikį. Atsižvelgiant į atsargumo principą, reikiamas tikimybės laipsnis pasiekiamas tuomet, kai vadovaujantis objektyviomis aplinkybėmis negalima atmesti galimybės, kad konkretus planas arba projektas reikšmingai nepaveiks nagrinėjamos teritorijos. Taigi tokiu rizikos išmatavimo būdu pasireiškia atsargumo principas visos Europos Sąjungos mastu.

Aplinkos apsaugos įstatyme atsargumo principas yra įtvirtintas 32 straipsnyje. Teigiama, kad gamtos išteklių naudotojai bei asmenys, vykdydami ūkinę veiklą, privalo imtis visų būtinų priemonių, kad būtų išvengta žalos aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui bei interesams.[13]

Toliau analizuojant Aplinkos apsaugos įstatymo nuostatas, vienaip ar kitaip liečiančias atsargumo principą, galima pastebėti, kad minėtasis įstatymas numato asmenų, planuojančių užsiimti ūkine veikla, pareigą apibūdinti ir įvertinti planuojamos ūkinės veiklos galimą poveikį aplinkai, pateikti informaciją kompetentingoms institucijoms, kurios priima sprendimą dėl veiklos galimumo. Ši pareiga įgyvendinama Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymo ir jo pagrindu priimtų poįstatyminių teisės aktų nustatyta tvarka. Tais atvejais, kai planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimas privalomas,

informacijos, apibūdinančios ir įvertinančios planuojamos ūkinės veiklos galimą poveikį aplinkai, pateikimo forma yra ataskaita. Ataskaitoje, be kita ko, privalo būti pateikiama informacija apie aplinkos komponentus, kuriuos planuojama ūkinė veikla gali paveikti, priemonių, numatytų neigiamam poveikiui aplinkai išvengti, sumažinti, kompensuoti ar jo pasekmėms likviduoti, aprašymas. Kompensuojančios neigiamą planuojamos ūkinės veiklos poveikį priemonės nurodomos ataskaitoje, t.y. numatyti jas yra planuojamos ūkinės veiklos organizatoriaus (užsakovo) pareiga. Parengtoje ataskaitoje pateikta informacija gali būti tikslinama, papildoma ar pataisoma tik motyvuotų visuomenės pasiūlymų, poveikio aplinkai vertinimo subjektų motyvuotų reikalavimų pagrindu. Atsakinga institucija sprendimą, ar planuojama ūkinė veikla atsižvelgiant į jos pobūdį ir poveikį aplinkai leistina pasirinktoje vietoje, priima išnagrinėjusi ataskaitą, poveikio aplinkai vertinimo subjektų išvadas dėl ataskaitos bei argumentuotą visuomenės pasiūlymų įvertinimą. Tai reiškia, kad atsakinga institucija, priimdama sprendimą, įvertina ir ataskaitoje numatytas priemones neigiamam poveikiui aplinkai išvengti, sumažinti, kompensuoti ar jo pasekmėms likviduoti jų pakankamumo aspektu. [33,10]

Taigi, galima daryti išvadas, kad aplinkos srityje yra taikomas atsargumo principas, į kurį turi būti atsižvelgiama sprendžiant, ar asmuo, planuojantis užsiimti ūkine veikla, tinkamai įgyvendino pareigą apibūdinti ir įvertinti planuojamos ūkinės veiklos galimą poveikį aplinkai.

Kaip jau buvo aptarta, remiantis atsargumo principu priemonių imamasi siekiant išvengti rizikos, kad tam tikras pavojus aplinkai gali kilti, o tuo tarpu prevencinių veiksmų principu yra siekiama užkirsti kelią konkrečiam pavojui. Kyla klausimas, kaip yra nustatomas, pamatuojamas “konkretus pavojus” bei “rizika”. Tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniuose teisės aktuose “konkretus, arba aiškus pavojus” yra apibrėžiamas kaip “reali grėsmė” ir ji yra apibrėžiama kaip pakankama tikimybė, kad artimoje ateityje bus padaryta žala aplinkai.

Kalbant apie “riziką” atsargumo principo atveju, tai galima pastebėti, kad Aplinkos apsaugos įstatymas numato, kad visi juridiniai ir fiziniai asmenys, planuojantys užsiimti ūkine veikla, savo lėšomis nustato, apibūdina ir įvertina planuojamos ūkinės veiklos galimą poveikį aplinkai, parengia poveikio aplinkai vertinimo dokumentaciją ir teikia ją poveikio aplinkai vertinimo proceso dalyviams[3] Apibendrinant, yra nustatytas valstybinis mechanizmas pradedantiesiems ūkio subjektams, kurį jie privalo pereiti, jeigu nori užsiimti ūkine veikla, kad yra imamasi visų saugumo priemonių aplinkai apsaugoti, taigi visais

atvejais turi būti ištiriama, koks gali būti ūkio subjekto poveikis aplinkai, ar yra tikimybė žalai atsirasti. Tokiu poveikio aplinkai vertinimu yra siekiama nustatyti galimą tiesioginį ir netiesioginį planuojamos ūkinės veiklos poveikį visuomenės sveikatai, gyvūnijai ir augalijai, dirvožemiui, žemės paviršiui ir jos gelmėms, orui, vandeniui, klimatui, kraštovaizdžiui ir biologinei įvairovei, materialinėms vertybėms ir nekilnojamosioms kultūros vertybėms bei šių aplinkos komponentų tarpusavio sąveikai, be to, siekiama sumažinti planuojamos ūkinės veiklos neigiamą poveikį visuomenės sveikatai ir kitiems aplinkos komponentams bei, kas yra svarbiausia, nustatyti, ar planuojama ūkinė veikla, įvertinus jos pobūdį ir poveikį aplinkai, yra leistina pasirinktoje vietoje. [10] Taigi “rizika” yra kruopščiai įvertinama šį darbą išmanančių asmenų nuosekliu tyrimu. Tokiu būdu yra didesnė tikimybė, kad bus išvengta žalos aplinkai.

Apibendrinant, atsargumo ir prevencinių veiksnių principai yra glaudžiai susiję, kadangi jų tikslas yra tas pats, t.y. jais siekiama, kad toks dalykas kaip žala aplinkai, bet koks neigiamas jai poveikis apskritai neatsirastų, kad įvairiais būdais ir priemonėmis būtų stengiamasi užkirsti kelią žalai kilti, bet tuo pačiu jie ir skiriasi, ir būtų galima išskirti pagrindinį šių principų skirtumą, kad remiantis atsargumo principu priemonių imamasi siekiant išvengti rizikos, kad tam tikras pavojus aplinkai gali kilti, o tuo tarpu prevencinių veiksnių principu yra siekiama užkirsti kelią konkrečiam pavojui.

4. Atsakomybės tik esant asmens kaltei principo samprata materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju

Kaip žinia, vienas bendrųjų teisinės atsakomybės principų yra tai, kad atsakomybė yra taikoma tik už kaltą asmens veiką. Šis principas galioja ir materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju.

Kaip galima būtų apibrėžti kaltę? Teisininkas A. Norkūnas teigia:” Kaltė, kaip civilinės atsakomybės sąvoka, yra suprantama kaip subjektyvusis (faktinis) nesąžiningumas – asmens nesugebėjimas konkrečioje situacijoje būti reikiamai rūpestingam, apdairiam ir atidžiam.”[40]

Žiūrint iš istorinės pusės, dar Romėnų teisėje buvo sakoma, kad nėra kaltės tada, kai padaryta viskas, ko reikalaujama. [40]

Reikėtų aptarti Civilinio kodekso nuostatas, įtvirtinančias kaltę. Lietuvos CK yra įtvirtintos tokios nuostatos, kad kiekvienas asmuo turi elgtis taip, kad nepadarytų žalos kitam (6.263 str.), kad kiekvienas asmuo privalo tinkamai ir laiku vykdyti savo sutartines prievolės (6.256 str.) [3] Be to, CK 6.248 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo yra kaltas, išskyrus įstatymų ar sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Nurodyta, kad kaltė pasireiškia tyčia arba neatsargumu. Be to, laikoma, kad asmuo yra kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. [3] O dabar apie visa tai kiek išsamiau.

Minėto CK straipsnio 3 dalyje (6.248 str.) yra pateikiama kaltės samprata. Kaltės samprata pasikeitė. Prieš įsigaliojant CK, kaltė civilinėje teisėje buvo suprantama subjektyviai, t.y. kaip žalos padariusio asmens psichinis santykis su savo veiksmais ir jų padariniais, o jau ši komentuojama norma įtvirtina objektyvią kaltės sampratą. Tai reiškia, kad atsakymas į klausimą, žalos padaręs asmuo yra kaltas ar ne, turi būti pateikiamas ne vertinant jo psichikos, psichologinę būklę, o jo elgesį remiantis apdairaus, rūpestingo, atidaus žmogaus elgesio standartu. Jeigu apdairus, rūpestingas, atidus žmogus tokioje pat situacijoje būtų pasiėgęs kitaip ir žalos išvengęs, žalos padaręs asmuo yra kaltas. Ir atvirkščiai, jeigu tokiomis pat aplinkybėmis žalos nebūtų išvengęs ir apdairus, rūpestingas, atidus ir atsargus žmogus, kaltės nėra. Vertinant, asmuo kaltas ar ne, reikia turėti omenyje, kad atidumo, atsargumo, rūpestingumo ir apdairumo standartai nėra vienodi. Kadangi kaltė komentuojamame straipsnyje suprantama objektyviai ir yra preziumuojama, galima sakyti, kad pats žalos padarymo faktas suponuoja esant kaltę.[41, 338- 339 psl.]

Pereisime prie minėto CK straipsnio 2 dalies analizės, kurioje yra numatytos dvi kaltės formos – tyčia ir neatsargumas. Tyčia laikomas toks asmens elgesys, kai sąmoningai siekiama padaryti žalos arba sąmoningai leidžiama jai atsirasti. Tuo tarpu neatsargiu laikomas toks elgesys, kai asmuo atitinkamomis aplinkybėmis elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai, atidžiai. Neatsargumas savo ruožtu skirstomas į didelį neatsargumą ir paprastą neatsargumą. [31, 339 psl.]

Civilinei atsakomybei atsirasti kaltės forma paprastai neturi reikšmės.

Galima daryti išvadas, kad jau vien žalos padarymo faktas sukuria prielaidas manymui, kad asmuo yra kaltas, kadangi jis nepadarė visko, kad žala neatsirastų, kitaip tariant, kaltė yra preziumuojama, galima sakyti, kad pats žalos padarymo faktas suponuoja esant kaltę.

Galima drąsiai teigti, kad norint atsakomybę taikyti teisingai, kaltė užima labai svarbią vietą, kaip ir kitos civilinei atsakomybei atsirasti būtinos sąlygos, tokios kaip žala, neteisėti veiksmai bei priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos. (CK 6.246-6.249)

Taigi, Civiliniame Kodekse yra įtvirtinama jau minėta bendroji taisyklė, kad atsakomybė yra taikoma tik už kaltą asmens veiką, išskyrus ypatingus atvejus, išimtis, kuomet taikoma atsakomybė be kaltės, taigi yra įtvirtinamas dvigubas atsakomybės režimas.

Civiliniame kodekse yra ne vienas atsakomybės ba kaltės, arba dar kitaip vadinamos „griežtosios atsakomybės“, pavyzdys, tačiau, reikia atkreipti dėmesį, kad griežtoji atsakomybė žalos aplinkai atveju CK nėra tiesiogiai numatyta.

Apibendrinant, Civiliniame Kodekse yra įtvirtintas bendrasis principas, kad atsakomybė yra taikoma tik esant kaltei, išskyrus numatytas išimtis.

Šis principas yra taikomas ir materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju.

Šiame darbe yra aktuali materialinė atsakomybė už žalą aplinkai ir reikėtų pasižiūrėti, kuo skiriasi civilinė atsakomybė už aplinkos apsaugos teisės aktų pažeidimus nuo materialinės atsakomybės už žalą aplinkai, ir kaip pagrindinį skirtumą būtų galima išskirti objektą, kadangi pirmuoju atveju nuostoliai atsiranda fiziniams ar juridiniams asmenims, jų sveikatai, nuosavybei arba ineresams, o jau antruoju atveju – aplinkai. Be to, skiriasi ir teisės aktai, reguliuojantys šias atsakomybes. Civilinės atsakomybės už aplinkos apsaugos teisės aktų pažeidimus atveju yra taikomos Civilinio Kodekso nuostatos, o jau materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju – CK taikomas tiek, kiek šių santykių nereguliuoja kiti specialūs teisės aktai, reguliuojantys aplinkos apsaugą.

Grįžtant prie atsakomybės režimo, taigi kas yra kalte grindžiamas atsakomybės režimas materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju? Galima išskirti tai, kad materialinė atsakomybė už žalą aplinkai yra siejama su ekologiniu pažeidimu. Kaip galėtume jį įvardinti? Tai yra kaltas neteisėtas elgesys (veikimas ar neveikimas), kuriuo pažeidžiami aplinkos apsaugos įstatymų reikalavimai, ir dėl to atsiranda (gali atsirasti) neigiamos ekologinės pasekmės.[34,248psl.] Tai, kad atsakomybė yra siejama su ekologiniu teisės pažeidimu patvirtina Aplinkos apsaugos įstatymo nuostata, kad asmenys, pažeidę aplinkos apsaugos reikalavimus, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.[3] Arba kita nuostata, kad asmenys, neteisėta veika padarę žalą aplinkai, privalo atlyginti.

Ekologinius teisės pažeidimus, kaip matyti, apibūdina ir kaltumo požymis. Tai reiškia, kad teisinė atsakomybė gali būti traukiami tik tie asmenys, kurie yra kalti padarę ekologinį teisės pažeidimą. Tokie asmenys pažeidimo padarymo metu turi suvokti, kad jie pažeidžia aplinkos apsaugos įstatymus ir kad jų veika gali sukelti neigiamas ekologines pasekmes. [38, 249 psl.] Taigi ir vėl matome vieno iš bendrųjų teisės principų įtvirtinimą, t.y., tai, kad atsakomybė yra traukiami tik tie asmenys, kurie yra kalti.

Dar paminėtinas Aplinkos apsaugos įstatymo 8 straipsnis, kur yra teigiama, kad valstybės valdžios, valdymo ir kontrolės institucijos pagal savo kompetenciją privalo užtikrinti, kad būtų atlyginta padaryta žala ar neigiamas poveikis aplinkai, o neteisėta veika padarę žalą aplinkai kalti asmenys būtų nubausti.[13] Taigi ir vėl pabrėžiamas kaltumas kaip būtina sąlyga atsakomybei atsirasti.

Galima pateikti ir daugiau pavyzdžių.

Paminėtinas ir LR Miškų įstatymas, kurio 21 straipsnyje yra pasakyta, kad žuvę ar pažeisti miškai turi būti atkuriami kaltininkų lėšomis, o jei kaltininkai nenustatyti, tuomet valstybės, miško valdytojų ir savininkų bei kitomis lėšomis.[12] Neįmanoma buvo nepastebėti žodžio “kaltininkas”, kurį žiūrint pažodžiui, turėtų reikšti, asmuo, kuris yra kaltas, ir tai leidžia daryti išvadą, kad yra būtina kaltė kaip atsakomybės sąlyga.

Galėtume aptarti ir dar vieną pavyzdį, kur yra įtvirtinta kalte grindžiama atsakomybė. Ir tai būtų Vyriausybės nutarimas dėl žalos, padarytos laisvėje gyvenančiai laukinei gyvūnijai ar jos buveinėms, apskaičiavimo metodikos patvirtinimo, kuriame yra įtvirtinta, kad šia metodika vadovaujamosi apskaičiuojant juridinių ir fizinių asmenų neteisėtais veiksmais ar neveikimu padarytą žalą laisvėje gyvenančiai gyvūnijai ar jos buveinėms.[18]

Apibendrinant, galima teigti, kad analizuojant nacionalinių teisės aktų nuostatas, reguliuojančias aplinkos apsaugą, susidaro įspūdis, kad žalos aplinkai atveju asmuo gali būti traukiamas materialinė atsakomybė tik jei jis yra kaltas dėl atsiradusios žalos, tačiau, įgyvendinant direktyvą, kurioje yra numatytas dvigubas teisinis režimas, Aplinkos apsaugos įstatyme atsirado viena norma, kuri viską keičia. Bet apie tai bus kalbama tolesnėje darbo eigoje.

Atsakomybės be kaltės instituto teisinę analizę reikėtų pradėti nuo atsakomybės be kaltės sąvokos, su tikslu išsiaiškinti šio teisinio režimo esmę, turinį, istorines šaknis.

Analizę pradėsime iš istorinės pusės, pažiūrėsime, iš kur gi kildinama atsakomybė be kaltės, arba, “griežtoji atsakomybė”.

Griežtosios atsakomybės doktrina bendrosios teisės šalyse pradėta taikyti dar XIX amžiuje. Ši doktrina buvo taikoma už žalą sukėlusias labai pavojingas, neadekvačias, rizikingas veikas, kurios netgi neprivalėjo būti uždraustos įstatymų, tačiau savo esme tam tikrose situacijose buvo laikomos pernelyg pavojingomis ir rizikingomis. [39]

Bendrosios teisės šalyse išplėtotą griežtosios atsakomybės doktrina kildinama iš Anglijos bylos *Rylands prieš Fletcher*. Šioje byloje atsakovui buvo taikyta atsakomybė už žalą, kuri atsirado susprogus atsakovo žemės sklype pastatytam rezervuarui ir išsiliejus nuotekoms į gretimą žemės sklypą. Nepaisant to, kad rezervuaras sprogo ir išsiliejęs vanduo padarė žalą gretimo žemės sklypo savininkui ne dėl atsakovo tyčios arba neatsargumo ir netgi nepaisant to, kad sprogo priešastis galėjo būti aplaidūs rezervuarą stačiusių asmenų veiksmai, atsakomybė buvo taikyta būtent pačiam atsakovui. Teismas šioje byloje konstatavo, kad teisinės valstybės principas reikalauja, kad jeigu asmuo savo tikslais savo žemės sklype įsirengia, saugo arba laiko bet kokias medžiagas, kurioms išsiliejus gali būti padaryta žala kitiems asmenims, toks asmuo privalo prisiimti su tuo susijusią riziką ir *prima facie* atsakyti už visą galimą žalą. [49] Šioje byloje susiformavo taisyklė, kad asmuo yra besąlygiškai atsakingas už žalą, kuri gali atsirasti dėl pavojingos ir rizikingos veikos. [39]

O veika buvo laikyta pavojinga ir rizikinga tokiais atvejais, kai sukurdamo iš anksto numatytą ir didelę žalos atsiradimo riziką, nors asmuo ir imdavosi priemonių, kad jos išvengtų arba ją sumažintų. [39]

Vėliau griežtosios atsakomybės doktrina paplito ir kontinentinės teisės šalyse.

Reikėtų apibrėžti atsakomybės be kaltės arba griežtosios atsakomybės sąvoką.

Nėra vienintelio ir visuotinai pripažįstamo apibrėžimo. Galima paminėti teisinėje literatūroje randamų įvairių šiuolaikinės griežtosios atsakomybės apibrėžimų variantų. Pavyzdžiui, vienas jų yra toks: atsakomybė už padarytą nusikaltimą neįrodinėjant nusikaltimą padariusio asmens kaltės; arba toks: atsakomybė, kuri taikoma asmeniui neatsižvelgiant į jo tyčią pažeisti teisiškai apsaugotas vertybes nebuvimo arba neatsižvelgiant į jo pareigos elgtis rūpestingai nevykdymo ir panašiai. [39]

Atsakomybė be kaltės, arba “griežtoji atsakomybė” reiškia, kad nėra privaloma įrodinėti asmens kaltę, kad patraukti jį teisinėn atsakomybėn, užtenka tik įrodyti,

kad neigiamų padarinių priežastis yra to asmens veika. Kaip vieną iš šio instituto tikslų būtų galima išskirti norą, kad asmenys labiau stengtųsi laikytis aplinkosaugos reikalavimų, imtųsi visų įmanomų atsargumo priemonių, labiau laikytųsi atsargumo taisyklių, saugotų aplinką, racionaliau apsiskaičiuotų riziką, kadangi žinotų, kad žalai atsiradus bus patraukti atsakomybėn net ir neesant kaltei.

Galima įvardinti keletą griežtosios atsakomybės plusų lyginant su atsakomybe esant kaltei. Pavyzdžiui, L. Meškys yra išskyręs tokius privalumus: "atsakomybė be kaltės yra geriau, kuomet yra sudėtinga arba neįmanoma įrodyti aplinkos apsaugos teisės pažeidimą padariusio asmens kaltę, be to, "griežtosios atsakomybės" institutas tapo labai svarbiu instrumentu pakirstant aplinkos teršėjų visuomenei "uždėtą" riziką, kadangi sudarė prielaidas, kad pavojingus aplinkosaugos teisės pažeidimus padarę asmenys neišvengs atsakomybės, o žalos aplinkai ištaisymo išlaidų našta atiteks ne visai visuomenei, kaip mokesčių mokėtojams, bet asmeniui, užsiimančiam pavojinga veika." [39]

Apžvelgsime jau ne kartą minėtą direktyvą dėl aplinkosauginės atsakomybės su tikslu išsiaiškinti, kaip joje pasireiškia atsakomybė be kaltės.

Analizuojant direktyvą dėl aplinkosauginės atsakomybės, galima pastebėti, kad joje yra įtvirtintas dvigubas teisinės atsakomybės režimas. Kaip teigia aplinkos teisės specialistė I. Žvaigždinienė: "Siekiant, kad potencialūs teršėjai suvoktų, jog jie realiai gali būti patraukti materialinėn atsakomybėn už jų sukeliama žalą aplinkai, ir imtųsi atsargumo priemonių, direktyvoje įtvirtinti du skirtingi, bet vienodai privalomi atsakomybės už žalą aplinkai režimai. Vienas iš režimų, kuris šiuo metu mums aktualus, taikytinas asmenims, kurie vykdo pavojingą ar potencialiai pavojingą aplinkai veiklą, kuri apima pramoninę bei žemės ūkio veiklą, atliekų tvarkymo operatorių vykdomą veiklą, teršalų išmetimą į vandenį, orą, taip pat pavojingų medžiagų gamybą, saugojimą, naudojimą bei genetiškai modifikuotų organizmų transportavimą, naudojimą, išleidimą ir kt. Visos šios minėtos veiklos sritys direktyvos kontekste yra suvokiamos kaip pavojingos ar potencialiai pavojingos ir taikant šį režimą veiklą vykdančiam asmuo yra traukiamas atsakomybėn, nepaisant, yra jo kaltė, ar jos nėra, t.y., taikomas griežtosios atsakomybės režimas." [46] Apibendrinant, direktyvoje yra įtvirtintas atsakomybės be kaltės režimas ir jis yra taikomas asmenims, kurie vykdo pavojingą ar potencialiai pavojingą aplinkai veiklą.

Kaip jau buvo ne kartą minėta, yra būtinybė įgyvendinti direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės nuostatas nacionaliniuose teisės aktuose. Taigi to pasekoje Aplinkos apsaugos įstatyme įsitvirtino ir atsakomybė be kaltės, arba kitaip,

“griežtoji atsakomybė”, kurios iki tol nebuvo. Įstatymo 34 straipsnyje numatyta, kad ūkio subjektams civilinė atsakomybė taikoma neatsižvelgiant į jų kaltę už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę, atsiradusią dėl jų ūkinės veiklos, išskyrus atvejus, kai netaikoma asmenims, vykdantiems veiklą, kurios pagrindinė paskirtis yra krašto apsauga arba tarptautinis saugumas, arba kurios vienintelė paskirtis yra apsauga nuo stichinių nelaimių. [13] Kaip matome, direktyvoje atsakomybės už žalą aplinkai režimai skiriasi, atsižvelgiant į ūkio subjekto veiklos pobūdį, t.y. už pavojingą ar potencialiai pavojingą veiklą taikoma atsakomybė be kaltės, o jau kitais atvejais išlieka kalte paremta atsakomybė, o tuo tarpu Aplinkos apsaugos įstatyme, įgyvendinant direktyvos nuostatas, jau nėra skiriama pagal veiklos pobūdį, pavojingumą, minima tik sąvoka “vykdant ūkinę veiklą”, nėra pabrėžta, kokia veikla tai turėtų būti, pavojinga, ar ne, taigi mūsų nacionaliniuose teisės aktuose yra kiek kitaip įtvirtintas atsakomybės teisinis režimas, nors esmė lieka ta pati, yra numatyti du skirtingi atsakomybės už žalą aplinkai režimai. Galima būtų teigti, kad Lietuvoje aplinkos apsaugos srityje yra taikomas atsakomybės esant kaltei principas su atitinkamomis atsakomybės be kaltės teisinio režimo išimtimis, tačiau yra pastebimos tendencijos, “grėsmė”, kad atsakomybės be kaltės režimas gali užimti dominuojančią padėtį, kadangi jau vien dabar įtvirtinus Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalį, kyla klausimas, ar tik “griežtoji atsakomybė” neišsivyrąja kaip dominuojanti, kadangi kalbant apie ūkio subjektų teisinę atsakomybę, atsakomybė be kaltės yra taikoma kaip bendroji taisyklė su atitinkamomis išimtimis. Kaip matome, ir pačiame įstatyme yra prieštaravimų, kadangi vienos normos teigia, kad asmuo gali būti traukiamas teisinėn atsakomybėn tik esant jo kaltei, tuo tarpu kita norma įtvirtina atsakomybės be kaltės institutą. Ši dviprasmiška situacija turėtų būti suderinta valdžios institucijų. Vienas iš sprendimo būdų galėtų būti tiesioginis direktyvos nuostatų perėmimas, t.y. asmuo, vykdantis pavojingą ar potencialiai pavojingą veiklą turėtų būti traukiamas atsakomybėn, nepaisant, yra jo kaltė, ar jos nėra, o jau kitais atvejais būtų taikomas atsakomybės esant kaltei režimas.

Galima pastebėti ir dar vieną probleminį aspektą, susijusį su direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės įgyvendinimu. Šios direktyvos nuostatos turėtų būti įgyvendintos nacionaliniuose teisės aktuose, tačiau tai yra padaryta ne iki galo apgalvotai ir nesuderintai, kadangi galima pastebėti poįstatyminių teisės aktų nuostatų prieštaravimų Aplinkos apsaugos įstatymui, o to neturėtų būti. Kaip jau buvo aptarta, Aplinkos apsaugos įstatyme buvo padarytas ne vienas pakeitimas, įgyvendinant direktyvą, tarp kurių yra ir “griežtosios atsakomybės” įtvirtinimas,

tačiau atitinkami poįstatyminiai teisės aktai, reaguojant į įstatymo pakitimus pakeisti nebuvo, taigi tarp jų atsirado prieštaravimų. Aplinkai ir atskiriems jos komponentams padarytos žalos skaičiavimo metodikose yra įtvirtintas tik atsakomybės esant kaltei institutas, nėra numatyti jokie atsakomybės be kaltės atvejai. O turėtų būti numatyti, derinant poįstatyminius aktus su įstatymu. Taigi direktyvos nuostatų įgyvendinimas nacionaliniuose teisės aktuose šiuo atveju nėra tinkamai įgyvendintas, kadangi galima išvengti prieštaravimų tarp teisės aktų.

5. Visiško žalos atlyginimo principo taikymo materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju ypatumai Lietuvoje

Visiško žalos (nuostolių) atlyginimo principas yra įtvirtintas ir Civiliniame Kodekse, ir Aplinkos apsaugos įstatyme, taigi jis yra būdingas tiek civilinei atsakomybei už aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimus, tiek materialinei atsakomybei už žalą aplinkai.

CK 6.263 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo.[2] Taigi yra nustatytas visiško nuostolių atlyginimo principas, kuris išreiškia civilinės atsakomybės kompensavimo funkcijos esmę. Paminėtinas ir kitas CK straipsnis, įtvirtinantis visiško žalos atlyginimo principą. 6.251 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus įstatymo ar sutarties nustatytą ribotą atsakomybę. Taigi šis principas reiškia, kad žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado. Nei daugiau, nei mažiau, kad nebūtų kvalifikuojamas nei nepagrįstas praturtėjimas, nei kompensavimo funkcijos pažeidimas.[31, 346 psl.] Svarbi yra ir ši CK norma (CK 6.251 str.2 d.), kuri numato, kad teismas, atsižvelgdamas į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Taigi teismui yra suteikiama teisė savo nuožiūra sumažinti nuostolių atlyginimo dydį.[31, 346 psl.]

Reikėtų aptarti ir Aplinkos apsaugos įstatymą, kurio 32-2 straipsnyje taip pat yra įtvirtintas visiško nuostolių atlyginimo principas. Straipsnyje teigiama, kad visas prevencinių arba aplinkos atkūrimo priemonių išlaidas atlygina ūkio subjektas, padaręs žalą aplinkai arba sukėlęs realią jos grėsmę.[13]

Apžvelgus principo įtvirtinimą Civiliniame Kodekse ir Aplinkos apsaugos įstatyme, reikėtų išsamiau paanalizuoti šio principo turinį.

Kiekvienu materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra taikomas visiško žalos atlyginimo principas, kuris reiškia, kad asmuo, padaręs žalą aplinkai turi visiškai atlyginti nuostolius, t.y. grąžinti aplinką į tokią padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu žala nebūtų padaryta. Tai turi būti siekiama grąžinti aplinką į pirminę būklę, kas reiškia tokią būklę žalos gamtos ištekliams ir jų savybėms (funkcijoms) atsiradimo metu, kuri būtų buvusi, jei žala aplinkai nebūtų padaryta, kuri įvertinama atsižvelgiant į turimą geriausią informaciją.

Yra išskiriami du aspektai: aplinkos atkūrimo priemonių išlaidų atlyginimas ir prevencinių priemonių išlaidų atlyginimas. Abiem atvejais yra pabrėžiama, kad turi būti atlygintos visos išlaidos. Žodis “visos” ir nusako visiško žalos atlyginimo principo esmę. Visikai atlyginti nuostolius materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju – tai grąžinti aplinką į tokią padėtį, kokia buvo iki žalos padarymo, kokia būtų buvusi, jeigu žala apskritai nebūtų padaryta ir tai yra išreiškiama pinigine išraiška. Asmuo, padaręs aplinkai žalą turi padengti jos atkūrimo išlaidas.

Visiško žalos atlyginimo materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra siekiama kompensuoti aplinkai padarytą žalą, o ne nubausti žalos padariusį asmenį. Visiškai atlyginti nuostolius – tai grąžinti aplinką į padėtį, kokia būtų nepadarus žalos.

Neginčytina yra tai, kad taikyti šį principą žalos aplinkai atlyginimo atveju yra sudėtinga, kadangi žala aplinkai yra sunkiai apskaičiuojama. Iškyla nemažai praktinių problemų. Visų pirma, nustatyti padarytą žalą ne visada būna lengva, ypač tokiu atveju, kai neigiamas poveikis yra padaromas ne vienam aplinkos komponentui, arba dėl to, kad padariniai kartais atsiranda po tam tikro laiko.[45]

Kalbant apie ką tik minėtas praktines problemas, reikėtų aptarti būdus, kaip jos gali būti sprendžiamos. 2002 m. aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje [26] yra numatyta, kad žalos padarymo keliems aplinkos komponentams atveju, jos atlyginimo dydis yra skaičiuojamas kaip žalos atskiriems komponentams suma. O sprendžiant praktinę problemą dėl žalos aplinkai padarinių

vėlesnio atsiradimo, tai minėta metodika būtent ir yra skirta įvertinti žalą aplinkai (jos komponentams), kuri pasireiškia tolimesnėje ateityje.

Problemų įgyvendinant šį principą iškyla ir tuo atveju, kai žala yra padaroma objektui, kurio vertę pinigine išraiška yra sudėtinga apskaičiuoti, arba kuris apskritai neturi ekonominės vertės.[45] Taigi šio principo nereikia suprasti tiesiogiai. Aplinkai padarytos žalos visiškai atlyginti neįmanoma, todėl svarbu, kad bent ta žalos dalis, kuri padengama išieškant nuostolius, nebūtų nepagrįstai mažinama. [38, 264 psl.]

Šiuo atveju reikėtų paminėti CK įtvirtintą ribotos atsakomybės institutą (CK 6.251 str.1 d.). Ribota atsakomybė yra numatyta, kaip visiško nuostolių atlyginimo principo išimtis. Visų pirma, tai ribota atsakomybė paprastai yra nustatoma tuomet, kai yra padaryta milžiniškos žalos, todėl visiškai jos kompensuoti neįmanoma dėl objektyvių priežasčių. Pavyzdžiui, branduolinės energijos padaryta žala gali būti tokia didelė, kad jos visos negalės atlyginti ne tik branduolinės jėgainės operatorius, bet ir valstybė. Be to, ribota atsakomybė gali būti nustatyta ir kai žalos padaroma tokiam objektui, kuris arba neturi ekonominės vertės, arba toks, kurio vertę sudėtinga nustatyti, pavyzdžiui, aplinkai. Civilinė atsakomybė yra ribojama įvairiais būdais. Pavyzdžiui, gali būti nustatytas maksimalus atlygintinas nuostolių dydis, gali būti nurodyta, kad atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai, o negautos pajamos neatlyginamos ir panašiai. [31, 347 psl.] Taigi ribotos atsakomybės pagalba galima išspręsti problemines situacijas, kuomet dėl objektyvių priežasčių neįmanoma atlyginti aplinkai padarytą žalą, arba žala padaroma objektui, kurio vertę pinigine išraiška yra sudėtinga apskaičiuoti, arba kuris apskritai neturi ekonominės vertės.

Svarbu yra aptarti ir CK 6.251 str. 2 d. įtvirtintą teismui suteiktą teisę savo nuožiūra sumažinti nuostolių atlyginimo dydį. Taigi, teismas, atsižvelgdamas į atitinkamus kriterijus, tokius kaip atsakomybės prigimtis, šalių turtinę padėtį ir panašiai, sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Komentuojama norma yra bendroji, todėl gali būti taikoma visais nuostolių atlyginimo klausimais. Ši norma teismui leidžia įgyvendinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus tais atvejais, kai visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimas sukeltų asmenims labai sunkių padarinių, todėl visiškas nuostolių atlyginimas pažeistų šiuos principus. Ši norma turi būti taikoma labai atsargiai ir tik išimtiniais atvejais, kai minėti principai ištiesų reikalauja sumažinti nuostolių atlyginimo dydį. Teismas gali sumažinti atsižvelgdamas ir į asmens kaltės formą, atsakomybės pobūdį. [31, 347 psl.]

Kaip jau buvo ne kartą kalbėta šio darbo eigoje, žala aplinkai yra apskaičiuojama pagal atitinkamas gamtinei aplinkai padarytos žalos (nuostolių) atlyginimo metodikas. Pavyzdžiui, fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai ir miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui atlyginimo dydžiai yra nustatyti Vyriausybės nutarimu, priimtu 2002 balandžio 12 d. “ Dėl fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai atlyginimo tvarkos bei fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika mikuose padarytos žalos miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui, turtui ir interesams atlyginimo dydžių patvirtinimo arba pagal Aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. patvirtintą Aplinkai padarytos žalos dydžių apskaičiavimo metodiką yra skaičiuojama padaryta žala užteršus vandens telkinius, žemės paviršių ar gilesnius jos sluoksnius, aplinkos orą.

Kiekvienu materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra taikomas visiško žalos atlyginimo principas, kuris reiškia, kad asmuo, padaręs žalą aplinkai turi visiškai atlyginti nuostolius, t.y. grąžinti aplinką į tokią padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu žala nebūtų padaryta. Taikant šį principą iškyla nemažai praktinių problemų. Visų pirma, nustatyti padarytą žalą ne visada būna lengva, ypač tokiu atveju, kai neigiamas poveikis yra padaromas ne vienam aplinkos komponentui, arba dėl to, kad padariniai kartais atsiranda po tam tikro laiko. Be to, problemų įgyvendinant šį principą iškyla ir tuo atveju, kai žala yra padaroma objektui, kurio vertę pinigine išraiška yra sudėtinga apskaičiuoti, arba kuris apskritai neturi ekonominės vertės. Tačiau, kaip jau buvo aptarta, vienu iš minėtų problemų sprendimo būdai yra numatyti 2002 m. aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje, o kitas praktines problemas galima spręsti taikant ribotos atsakomybės institutą.

6. Žalos šaltinio principo esmė

EB sutarties 174 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas ir žalos šaltinio principas. Teigiama, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis. [29]

Analizuojant šį principą, pirmiausia iškyla klausimas, kur turi būti kovojama su aplinkai daroma žala ir kada turi būti kovojama su aplinkai daroma žala.

Atsakant į klausimą, kada turi būti kovojama su aplinkai daroma žala, tai visų įmanomų aplinkos apsaugos priemonių reikėtų imtis kuo anksčiau žiūrint nuo neigiamų padarinių atsiradimo, šiuo atveju yra geriausia, tik atsiradus, ar tik pastebėjus žalą aplinkai, skubiai imtis žalos atitaisymo veiksmų. Apibendrinant, tai kuo anksčiau, tuo geriau. Tik, deja, ne visada žalą aplinkai galima greitai pastebėti, kartais neigiami padariniai pasimato tik gerokai vėliau.

Atsakant į antrąjį klausimą, t.y. kur turi būti kovojama su aplinkai daroma žala, tai aplinkos apsaugos priemonių reikėtų imtis kiek įmanoma arčiau neigiamų padarinių šaltinio.

Tačiau kartais būna labai sudėtinga nuspręsti, kuris šaltinis sukelia neigiamus padarinius aplinkai. Atitinkamoje vietoje gali būti ne vienas ūkio subjektas, kuris galėtų padaryti žalą, nuspręsti, kuris būtent iš jų įtakojo padarinius, gali būti komplikuoja.

Galima pastebėti, kad žalos šaltinio principas glaudžiai siejasi su atsargumo principu. Atsargumo principu yra siekiama, kad neigiami padariniai aplinkai apskritai neatsirastų, kad jų visais įmanomais būdais būtų išvengta, o jau žalos šaltinio principu yra siekiam pašalinti žalą, jeigu ji vis dėlto atsirado, kuo arčiau jos atsiradimo šaltinio. Tai patvirtina ir aplinkos teisės specialistė dr.R.Ragulskytė-Markovienė:” Pagal atsargumo principą svarbu išsiaiškinti, kada turi būti imamasi aplinkosaugos priemonių. Žalos šaltinio principu nustatoma, kur tokių priemonių turi būti imamasi.”[41,psl.47-48] Jis turi įtakos ir kitiems principams, pavyzdžiui, principui “teršėjas moka” arba atsargumo ir prevencijos principams, kadangi parodo atitinkamą veiksmų kryptį juos įgyvendinant.

EB sutarties 174 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta, kad imantis tam tikrų priemonių reikia atsižvelgti į turimus mokslo ir technikos duomenis.[2] Jų pagalba turėtų būti įmanoma nustatyti, kas yra žalos atsiradimo šaltinis arba kas bus žalos atsiradimo šaltinis.

Ypatinga reikšmė šiam principui teikiama atliekų tvarkymo srityje. Atliekos turi būti šalinamos kiek įmanoma arčiau jų susidarymo vietos. [41, 47 psl.]

Tai tiek trumpai apie žalos šaltinio principo esmę. Šis principas dar bus aptariamas analizuojant materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų praktinį taikymą.

III. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų praktinis taikymas

Šioje darbo dalyje bus analizuojama ETT ir Lietuvos teismų praktika, bylos, kuriose yra taikomi materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai, šių principų praktinis taikymas, reikšmė įvairių faktinių aplinkybių kontekste, bus lyginamos ETT ir Lietuvos teismų pozicijos šių principų atžvilgiu.

Reikėtų pradėti nuo ETT bylų analizės ir pasižiūrėti, ką materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai, tokie kaip „teršėjas moka“, žalos šaltinio, atsargumo ir prevencinių veismų, atsakomybės esant kaltei bei visiško nuostolių atlyginimo, yra taikomi ir ką jie reiškia visos Europo Sąjungos mastu.

Analizę reikėtų pradėti nuo vienos ETT bylos, kurioje yra aptariamas ne vienas šiame darbe aktualus principas.[52]

Pirmiausia reikėtų trumpai susipažinti su bylos aplinkybėmis. „Ieškovas prašė pritaikyti laikinąsias apsaugos priemones ir skundė reglamento Nr. 1954/2003 nuostatas. Jis tvirtino, kad laikinosios priemonės yra būtinos, kadangi nesant prašomų laikinųjų priemonių, jūrų aplinka, žuvų išteklių ir vietos ekonomika patirtų rimtą ir nepataisomą žalą. Ieškovas nurodo, kad skundžiamas reglamentas pažeidžia aplinkos teisę, ypač EB sutarties 6 straipsnį ir 174 straipsnio 1–3 dalis ir pagrindinį reglamentą neatsižvelgdamas į svarbius aplinkos principus, kurie yra privalomi reglamentuojant BŽP sritį, tai yra tvarios plėtros, atsargumo, prevencinių veismų, žalos atitaisymo šaltinio vietoje ir teršėjas moka principus. Ieškovo manymu, visi minėti principai yra pažeisti, kadangi skundžiamas reglamentas lemtų žvejybinės pastangos didėjimą, žalą jūrų aplinkai ir žuvies išteklių sumažėjimą.“[52]

Kaip matome, šioje apžvelgtoje byloje yra minimas ne vienas šiame darbe aptartas materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principas, taigi reikėtų išskirti, kaip ETT supranta ir aiškina šiuos principus.

Galima pastebėti, kad šioje byloje atsargumo principo pažeidimu buvo laikoma tai, kad nebuvo atsižvelgta į mokslinius įrodymus ir į tai, kad skundžiamas reglamentas lemtų intensyvią žvejybą atitinkamose teritorijose ir atimtų iš ieškovo reikalingą mokslinę informaciją, kuria galėtų pasinaudoti atlikdamas vėlesnius prevencinius veiksmus. Taigi šio principo pažeidimu yra laikomas mokslinių įrodymų nepaisymas ir galimybės gauti mokslinę informaciją, kuri būtų reikalinga atliekant prevencinius veiksmus, netekimas bei intensyvios žvejybos sukėlimas.

Kaip žinia, esant nors menkiausiai žalos atsiradimo rizikai, turi būti imamasi visų įmanomų priemonių, kad tam sukliudyti. Rizikai apskaičiuoti ir numatyti yra labai svarbios ir mokslinės žinios, įrodymai, tyrimai, informacija, į kuriuos reikia būtinai atsižvelgti, jų reikia paisyti siekiant numatyti riziką ir atliekant prevencinius veiksmus. Taigi šių mokslinių duomenų ignoravimas galėtų būti traktuojamas kaip atsargumo principo pažeidimas. O aptariant atsargumo principo pažeidimą dėl intensyvios žvejybos sukėlimo, galima pastebėti, kad intensyvi žvejyba galėtų sukelti žuvies išteklių sumažėjimą bei žalą jūrų aplinkai, o, kaip žinia, vadovaujantis minėtu principu, reikia imtis visų įmanomų priemonių žalai išvengti, jeigu tik yra nors menkiausia rizika, kad ji gali atsirasti. Taigi šiuo atveju, jeigu yra numatoma žalos rizika jūrų aplinkai ar žuvų ištekliams, reikia imtis atitinkamų priemonių ir stengtis sustabdyti ar apriboti intensyvią žvejybą.

Tuo tarpu prevencinių veiksmų principas yra pažeidžiamas tuomet, kai yra neatsižvelgiama į realią grėsmę aplinkai. Šios bylos atveju, analizuojamo principo pažeidimu būtų tai, kad jūrų aplinka, žuvų ištekliams ir vietos ekonomika patirtų rimtą ir nepataisomą žalą, kadangi nebuvo imtasi prevencinių veiksmų, kurių būtinai reikėtų imtis.

Galima pastebėti, kad šie du principai yra glaudžiai susiję, vienas kitą papildo, abiejų principų pažeidimu yra laikoma atitinkamų priemonių nesiėmimas, numatant žalos aplinkai atsiradimo riziką ar grėsmę.

Kalbant apie principo „teršėjas moka“ taikymą, šioje byloje yra teigiama, kad „teršėjas moka“ principas pažeidžiamas, kadangi skundžiamas reglamentas leidžia pramoniniams laivams daryti nepataisomą žalą aplinkai. Kaip matome, principas „teršėjas moka“ yra aiškinamas kiek kitaip. Nėra kalbama apie padarytos žalos aplinkai atlyginimą asmens, kuris tą žalą padarė. Šioje byloje yra konstatuojama, kad principas būtų pažeistas, jeigu laivams būtų leidžiama daryti nepataisomą žalą, taigi yra akcentuojama nepataisomos žalos sukėlimo problema, o ne žalą padariusio asmens nuostolių atlyginimo klausimas.

Šios bylos atveju žalos atitaisymo šaltinio vietoje principo pažeidimas buvo grindžiamas tuo, kad skundžiamas reglamentas atima iš vietos valdžios institucijų, geriausiai žinančių Azorų vandenį, jų įgaliojimus spręsti ekologinius klausimus, susijusius su Azorų vandenimis.

Taigi, analizuojant šią bylą buvo galima pamatyti, kaip ETT aiškina ir taiko kai kuriuos materialinės atsakomybės už aplinkai padarytą žalą principus.

Panagrinėsime dar vieną ETT bylą. [51]

Šioje byloje yra akcentuojamas atsargumo principas. Byloje pabrėžiama, kad valstybės narės turi imtis priemonių, siekiant išvengti natūralių bei rūšių buveinių blogėjimo, trikdymo. „Buveinių direktyvos 6 straipsnio 3 ir 4 dalys numato, kad bet kokiems planams ir projektams, tiesiogiai nesusijusiems arba nebūtinai teritorijos tvarkymui, bet galintiems ją reikšmingai paveikti individualiai arba kartu su kitais planais arba projektais, turi būti atliekamas jų galimo poveikio teritorijai įvertinimas.“ Taigi, kaip matome, yra akcentuojamas poveikio teritorijai vertinimas kaip viena iš priemonių apsaugoti aplinką nuo neigiamo jai poveikio. Tik įsitikinus, kad tam tikras planas ar projektas neigiamai nepaveiks aplinkos, atitinkamos institucijos jam pritaria. Taip yra taikomas atsargumo principas praktiniame gyvenime. Byloje yra pabrėžiama, kad nėra būtina tiksliai žinoti apie neigiamą poveikį, atsižvelgiant į atsargumo principą, reikiamas tikimybės laipsnis pasiekiamas tuomet, kai vadovaujantis objektyviomis aplinkybėmis negalima atmesti galimybės, kad konkretus planas arba projektas reikšmingai nepaveiks nagrinėjamos teritorijos.

Apibendrinant, lemiamą reikšmę turi tai, ar vadovaujantis objektyviomis aplinkybėmis negalima atmesti galimybės, kad planas, kurio įgyvendinimui turi būti gautas dar vienas leidimas, reikšmingai nepaveiks nagrinėjamos teritorijos. Taigi, galima pastebėti, kad vadovaujantis atsargumo principu yra labai kruopščiai vertinama galima žala aplinkai, yra nustatytos atitinkamos objektyvios aplinkybės kaip vertinimo kriterijai, ir yra dedamos didelės pastangos, įvertinant kiekvieną menkiausią riziką, kad tik neatsirastų žala aplinkai.

Kaip matome, šios bylos kontekste reikšmingą vietą užima atsargumo principas.. Galima pastebėti, kad ir Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinta poveikio teritorijai vertinimo išvadų būtinybė, norint užsiimti atitinkama veikla ir ši būtinybė yra nustatyta, siekiant įvertinti visą įmanomą riziką ir visais įmanomais būdais išvengti žalos aplinkai, t.y. neleisti vykdyti veiklą, kuri sukelia bent mažiausią riziką padaryti neigiamą poveikį aplinkai.

Pasižiūrėkime, kaip materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principus taiko ir aiškina Lietuvos teismai.

Reikėtų pradėti nuo principo “teršėjas moka”.

Analizuojant Lietuvos teismų bylas, galima pastebėti, kad dažniausiai situacija būna tokia: asmuo padaro žalą aplinkai, tada jeigu yra galimybės, asmuo bando likviduoti padarytą žalą, jei nepavyksta pašalinti neigiamo poveikio pasekmes, ji yra suskaičiuojama pagal atitinkamas gamtinei aplinkai padarytos žalos (nuostolių)

atlyginimo metodikas, ir jeigu ji yra nustatoma, žalą, išreikštą pinigine išraiška atlygina asmuo, ją padaręs, žinoma, prieš tai įsitikinus, kad žalą padarė būtent tas asmuo. Svarbu yra ir tai, kad žiūrima yra ne tik žala, kuri yra aiškiai matoma, bet ir žala, kuri gali atsirasti ateityje. Šiuos teiginius reikėtų paremti pavyzdžiais. Vienoje iš bylų [67] aplinkybės yra tokios: „geležinkelio stotyje įvyko avarija, kurios metu, pramušus cisternos katilą, ant geležinkelio kelio sankasos išsiliejo dyzelinas, t.y. atsirado žala aplinkai, kas buvo užfiksuota įvykio vietos ir aplinkybių nustatymo apžiūros aktu. Teismas rėmėsi Aplinkos apsaugos įstatymo nuostata (32 str.), kurioje yra numatyta, kad visi juridiniai ir fiziniai asmenys, neteisėta veika padarę žalą aplinkai, privalo atlyginti visus nuostolius ir, esant galimybei, sušvelninti pažeidimo pasekmes. Aplinkai padaryta žala yra nustatoma specialia tvarka – pagal Aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. įsakymu Nr. 471 patvirtintą Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodiką. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ši metodika yra skirta įvertinti žalą aplinkai, kuri pasireiškė ir tolimesnėje ateityje, yra žiūrima ir reali grėsmė, pavojus. Padarius tyrimus buvo galima daryti išvadą, kad naftos produktų, likusių po dyzelino išsiliejimo, migracija yra negalima ir kad gruntinio vandens horizontui liekaninis grunto užteršimas poveikio neturės. Todėl teisėjų kolegija, remdamasi išdėstytais argumentais, sprendžia, kad nėra įrodymų, kurie sudarytų pagrindą manyti, kad žala aplinkai pasireiškė ateityje, o buvusius žalos padarinius asmuo, už tai atsakingas jau likvidavo.“ Taigi nuostolių atlyginti nereikėjo, nes buvo įrodyta, kad nėra ką atlyginti, nes žala likviduota ir ji nepasireiškė ateityje. [67]

Reikėtų pasižiūrėti dar vieną bylą kaip pavyzdį, pagrindžiantį prieš tai minėtus teiginius. [63]

Ieškinys atsakovui buvo pareikštas tuo pagrindu, kad jis, neturėdamas gamtos išteklių naudojimo leidimo, neišvalytas nuotekas per lietaus drenažinę sistemą išleido į upę, tuo padarydamas žalą šiam vandens telkiniui ir teismas, vadovaudamasis principą “teršėjas moka” įtvirtinančiomis nuostatomis, t.y. Aplinkos apsaugos įstatymo 32 straipsniu bei Vandens įstatymo 42 straipsnio 1 dalimi, teigė, kad asmuo privalo atlyginti padarytą žalą arba atkurti vandens būklę iki reikiamos kokybės t.y. likviduoti vandens telkinyje neteisėtos veikos neigiamas pasekmes. Taigi, kaip matome, yra vadovaujamas principu “teršėjas moka”, kad asmuo privalo atlyginti padarytą žalą.

Reikėtų pasižiūrėti, kaip atsargumo ir prevencinių principus aiškina Lietuvos teismai. Beje, šie du principai bus analizuojami kartu, kadangi Lietuvos teismų

praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kuomet susidaro įspūdis, kad šie principai yra neatskiriami vienas nuo kito, jie rašomi ir analizuojami drauge lyg tai būtų vienas principas, kurio esmė ir reikšmė nesiskirtų.

Analizuojant bylas, kuriose yra taikomi atsargumo ir prevencinių veiksmų principai, galima daryti išvadas, kad dažniausiai yra skundžiamas būtent pats galimo poveikio aplinkai vertinimas, kadangi negavus teigiamo atsakymo asmuo negali užsiimti norima veikla, todėl ir skundžia neigiamą atsakymą. Būna atvejų, kai yra nustatoma, kad yra neigiamas planuojamos ūkinės veiklos poveikis aplinkai arba nepakankamos priemonės neigiamam poveikiui aplinkai išvengti, sumažinti, kompensuoti ar jo pasekmėms likviduoti, taigi dažniausiai šios išvados ir būna skundžiamos, siekiant užsiimti norima veikla, kuri yra negalima neturint teigiamų išvadų. Pasižiūrėsime vieną bylą kaip pavyzdį [64]. Joje yra teigiama:” Teismas pažymėjo, kad aplinkos srityje taikomi atsargumo ir prevencinių veiksmų principai, į kuriuos turi būti atsižvelgiama sprendžiant, ar asmuo, planuojantis užsiimti ūkine veikla, tinkamai įgyvendino pareigą apibūdinti ir įvertinti planuojamos ūkinės veiklos galimą poveikį aplinkai. Šios bylos atveju vertinant atsakingai institucijai pareiškėjo pateiktą ataskaitą, atsižvelgiant į minėtus principus ir į atsakovo pasitelktų konsultantų, teismo skirtų ekspertų išvadas, yra pagrindo konstatuoti, kad planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimas dėl tam tikrų aplinkos komponentų nebuvo išsamus, neigiamas planuojamos ūkinės veiklos poveikis aplinkai buvo nustatytas, tačiau ataskaitoje numatytos nepakankamos priemonės neigiamam poveikiui aplinkai išvengti, sumažinti, kompensuoti ar jo pasekmėms likviduoti.”

Pereisime prie atsakomybės esant kaltei principo praktinio taikymo Lietuvos teismų praktikoje.

Vienoje iš bylų [65]ieškovas – Aplinkos apsaugos departamentas pareiškė ieškinį tuo pagrindu, kad dėl netinkamo priešgaisrinių saugos taisyklių reikalavimų laikymosi atsakovas padarė žalą aplinkos orui. Teismas, išnagrinėjęs bylos aplinkybes ir įvertinęs surinktus įrodymus, padarė išvadą, kad nėra visų būtinų civilinei teisinei atsakomybei reikalingų sąlygų, o būtent, žalos padarymo fakto, atsakovo neteisėtų veiksmų, kaltės ir priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų ir žalos. Taigi kaltė yra priskiriama prie būtinų sąlygų atsakomybei atsirasti, ji yra privaloma ir turi būti įrodyta. Teisėjų kolegija konstatavo, kad atsakovas yra kaltas dėl kilusio gaisro, nes jis atsižvelgiant į prievolių esmę turėjo taip tvarkyti ir saugoti naudotas padangas, kad jos nekeltų pavojaus aplinkai, tačiau nebuvo tiek

rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (CK 6.248 str. 3 d.). Matome aiškiai išreikštą atsakomybės esant kaltei režimą. Kyla klausimas, kodėl teisėjų kolegija šiuo atveju taikė Civilinio Kodekso nuostatas, o ne Aplinkos apsaugos 34 straipsnį, kuriame yra aiškiai išreikšta, kad ūkio subjektams (tai buvo ūkio subjektas) civilinė atsakomybė taikoma neatsižvelgiant į jų kaltę už bet kokią žalą aplinkai. Taigi, jeigu teismas būtų vadovavęsis šiuo straipsniu, nebūtų reikėję įrodinėti atsakovo kaltės, kadangi ji neturėtų reikšmės, nebūtų skirtumo, kaltas ūkio subjektas ar nekaltas, o ir galutinis sprendimas gal būtų priimtas kitoks. Šiame darbe jau yra aptarta, kad materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju – CK taikomas tiek, kiek šių santykių nereguliuoja kiti specialūs teisės aktai, reguliuojantys aplinkos apsaugą, šiuo atveju specialus teisės aktas būtų Aplinkos apsaugos įstatymas, taigi šios bylos atveju kyla neaiškumų, kodėl teismas netaikė Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio, o taikė Civilinį Kodeksą. Kalbant apie patį sprendimą, tai jį analizuojant taip pat kyla klausimų. Pavyzdžiui: „Teisėjų kolegija dėl nutartyje nustatytų aplinkybių, laiko, jog atsakovo kaltė dėl gaisro išplitimo ir žalos gamtinei aplinkai padarymo sudaro apie penkis procentus, todėl iš atsakovo priteistinas atitinkantis jo kaltės laipsnį žalos atlyginimas – vienas milijonas litų.“ Kaltė ne tik kad apskritai neturėjo būti įrodinėjama vadovaujantis Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsniu, bet dar ir neaišku, ką turėtų reikšti, kad kaltė sudaro apie penkis procentus, kaip tai nustatoma. Taigi matome, kad jeigu teismas būtų vadovavęsis ne CK straipsniais, o įstatymu, priteistina atlyginti žalai suma būtų kitokia, kadangi kaltė nesvarbi, nebūtų reikšmingi ir tie penki procentai, ir būtų ne vienas milijonas priteistas, o gerokai daugiau.

Kaltė teisme įrodinėjama ne tik šios bylos atveju, bet ir kitose bylose. Kyla klausimas, kodėl Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnis nėra taikomas materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju Lietuvos teismų praktikoje. Susidaro įspūdis, kad šio straipsnio apskritai nėra, kad jis yra kaip „negyva norma“.

Reikėtų pasižiūrėti, kaip visiško nuostolių atlyginimo principas pasireiškia Lietuvos teismų praktikoje.

Analizuojant Lietuvos teismų bylas, galima pastebėti, kad esant žalos atlyginimo būtinybei, asmuo, padaręs žalą aplinkai turi atlyginti visas žalos atkūrimo išlaidas, apskaičiuojamas pagal atitinkamas gamtinei aplinkai padarytos žalos (nuostolių) atlyginimo metodikas. Taigi yra būdingas visiško nuostolių atlyginimo principas. Tačiau, analizuojant bylas, galima būtų išskirti, kad teisėjai dažnai pažymi, kad nors CK 6.251 straipsnio 1 dalis įtvirtina visiško nuostolių atlyginimo principą, vis tik

numato ir galimybę nustatyti šio principo išimtį, nustatytą 2 šio straipsnio dalyje, kur teismui yra suteikiama teisė atsižvelgiant į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Teismai savo praktikoje neretai taiko CK 6.251 straipsnio 2 dalį, taigi reikėtų apžvelgti, kokiais atvejais, kokiais kriterijais vadovaujantis ir į kokias aplinkybes atsižvelgiant, teismai taiko šią išimtį.

Vienoje iš bylų [62] teisėjų kolegija taikė minėtą visiško nuostolių atlyginimo išimtį ir sumažino nuostolių atlyginimo dydį vadovaujantis faktinėmis bylos aplinkybėmis, ir jos buvo tokios: „buvo nustatyta, kad atsakovas, neteisėtai kirsdamas mišką, nesiekė keisti upės kranto linijų, naikinti joje esančių žuvų nerštaviečių ir vertingų žuvų populiacijų, žaloti ir keisti reljefo, mišką iškirto ne siekdamas pelno, o ketindamas toje vietovėje užsiimti planuojama ūkine veikla: gaminti elektros energiją, laikantis aplinkosaugos reikalavimų atstatant užtvanką, tvenkinį ir malūno-lentpjūvės statinius. Be to, malūno, kaip kultūros paveldo objekto, atkūrimui ir panaudojimui pritarė valstybės institucijos, o kliūčių atkurti iškirto miško, kaip aplinkos objekto, būklę nėra.“ Taigi atsižvelgiant į visas šias faktines aplinkybes, teismo nuomone yra pakankamas pagrindas atsakovo aplinkai padarytos žalos atlyginimą sumažinti taikant ne CK 6.282 str. straipsnio 1 dalį, o CK 6.251 straipsnio 2 dalį. Galima daryti išvadas, kad šioje byloje teismas sumažino nuostolių atlyginimo dydį, atsižvelgdamas į kaltę, į žalos darymo tikslus, priežastis, reikšminga buvo tai, kad atsakovas padarė žalą aplinkai ne turėdamas tikslą pakenkti, sužaloti ar sunaikinti arba dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų, o žalą padarė planuodamas užsiimti visuomenei naudinga ūkine veikla. Svarbu ir tai, kad žala yra pataisoma, nėra kliūčių atstatyti būklės. Taigi galima matyti, į ką atsižvelgia teismas, taikydamas visiško nuostolių atlyginimo išimtį.

Pasižiūrėkime dar vieną pavyzdį.

Šioje byloje [65] teismas sumažino nuostolių atlyginimo dydį motyvuodamas tuo, kad kaltės laipsnis sudaro 5 procentus, todėl priteisiamas atitinkantis jo kaltės laipsnį žalos atlyginimas. Buvo nurodyta:” Ieškinys visa apimtimi pareikštas 20 278 012,80 Lt sumai. Teisėjų kolegija dėl nutartyje nustatytų aplinkybių, laiko, jog atsakovo kaltė dėl gaisro išplitimo ir žalos gamtinei aplinkai padarymo sudaro apie penkis procentus, todėl iš atsakovo priteistinas atitinkantis jo kaltės laipsnį žalos atlyginimas – vienas milijonas litų.” Taigi šiuo atveju visiško nuostolių atlyginimo išimtis yra daroma, atsižvelgiant į nedidelį kaltės laipsnį.

Taigi analizuodami Lietuvos teismų praktiką, pamatėme, kad teismas atsižvelgia į daugelį įvairių kriterijų mažindamas nuostolių atlyginimo sumą.

Apžvelgus ETT ir Lietuvos teismų praktiką, galima būtų išskirti keletą svarbesnių aspektų. Visų pirma, kyla klausimas, kodėl teismai įrodinėja kaltę materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju, kuomet remiantis Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsniu, to nereikėtų, kadangi yra įtvirtinta, kad ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė, neatsižvelgiant į jų kaltę. Be to, analizuojant bylas buvo galima pastebėti, kad Lietuvos teismai dažnai taiko CK 6.251 straipsnio 2 dalį, t.y. pritaiko visiško žalos atlyginimo išimtis, atsižvelgiant į įvairius kriterijus. Ir šie kriterijai dažnai būna individualūs, atsižvelgiant į skirtingas bylos faktines aplinkybes. Dar vienas svarbus aspektas, kurį būtų galima išskirti yra tai, kad analizuojant ETT ir Lietuvos teismų bylas, galima pastebėti, kad atsargumo ir prevencinių veiksmų principai yra glaudžiai susiję, vienas kitą papildo, kartais yra netgi sudėtinga išskirti skirtuminę ribą tarp jų, ypač Lietuvos teismų praktikoje. Svarbu ir tai, kad analizuojant ETT bylas buvo atskleista dar viena principo “teršėjas moka” reikšmė, kadangi vienoje iš bylų buvo akcentuojama nepataisomos žalos sukėlimo problema, o ne žalą padariusio asmens nuostolių atlyginimo klausimas.

Išvados

1. Aplinkos apsaugos principai yra aplinkos teisės pamatinės nuostatos, pagrindinės idėjos, kurios daro įtaką visai aplinkos teisės sistemai. Išsamiai juos analizuojant galima suvokti, kas yra pati aplinkos politika, jų svarba aiškiai pasireiškia tiek įstatymų leidyboje, teisės spragų užpildyme, tiek ir kolizijų šalinime, jie yra reikšmingi teisinei argumentacijai bei kuriant precedentų teisę.
2. Praktinės problemos, taikant principą “teršėjas moka” iškyla tuomet, kai žala yra kelių ar daugiau teršėjų veikos padarinys, arba ji yra sukeliama ne vieno, o keleto, gal net ir daugiau veiksmų. Iškyla problema dėl padarytos žalos nuostolių padengimo paskirstymo. Vienas sprendimo būdų būtų kruopščiai išsianalizuoti ir nustatyti kiekvieno teršėjo atskirai padarytos žalos dydį ir, vadovaujantis skaičiavimo metodikomis, paskirstyti nuostolių atlyginimą arba nustatyti tokią tvarką, kad nesigilinant į kiekvieno atskirai padarytą indėlį, tiesiog bendrai nustatyti aplinkai padarytą žalą ir padalinti nuostolių atlyginimą visiems teršėjams lygiomis dalimis. Rasti tinkamą sprendimą turėtų valdžios institucijos.
3. Nėra vieningos nuomonės dėl privalomojo draudimo naudingumo. Apsispręsti būtų galima pasinaudojus kitų valstybių patirtimi šioje srityje ir, atsižvelgus į jų gautus rezultatus, tendencijas, į pastebėtus privalomojo draudimo privalumus bei trūkumus, padarytas išsamias išvadas, priimti sprendimą. Arba įvesti laikinąjį privalomąjį draudimą su tikslu išsamiai išanalizuoti plusus bei minusus ir apsispręsti dėl privalomojo draudimo įvedimo reikalingumo. Dar vienas sprendimo būdų būtų sulaukti Komisijos ataskaitos, kurioje turėtų būti nurodytos galimybės naudotis draudimu ir kitomis finansinio saugumo rūšimis pagrįstais kaštais ir sąlygomis, ir atsižvelgiant į ją, priimti savo sprendimą dėl privalomojo draudimo. Šis klausimas turėtų būti iškeltas ir sprendžiamas Lietuvos valstybės valdžios institucijų.
4. Atsargumo ir prevencinių veiksnių principai yra glaudžiai susiję, kadangi jų tikslas yra tas pats, t.y. jais siekiama, kad toks dalykas kaip žala aplinkai, bet koks neigiamas jai poveikis apskritai neatsirastų, kad įvairiais būdais ir priemonėmis būtų stengiamasi užkirsti kelią žalai kilti, bet tuo pačiu jie ir

skiriasi, ir būtų galima išskirti pagrindinį šių principų skirtumą: remiantis atsargumo principu priemonių imamasi siekiant išvengti rizikos, kad tam tikras pavojus aplinkai gali kilti, o tuo tarpu prevencinių veikslių principu yra siekiama užkirsti kelią konkrečiam pavojui.

5. Direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės nuostatos nėra tinkamai įgyvendintos nacionaliniuose teisės aktuose. Aplinkos apsaugos įstatyme buvo įtvirtinta „griežtoji atsakomybė“, įgyvendinant direktyvą, tačiau atitinkami poįstatyminiai teisės aktai, reaguojant į įstatymo pakitimus, pakeisti nebuvo, taigi tarp jų atsirado prieštaravimų. Aplinkai ir atskiriems jos komponentams padarytos žalos skaičiavimo metodikose yra įtvirtintas tik atsakomybės esant kaltei institutas, nėra numatyti jokie atsakomybės be kaltės atvejai. O turėtų būti numatyti, derinant poįstatyminius aktus su įstatymu.
6. Galima būtų teigti, kad Lietuvoje aplinkos apsaugos srityje yra taikomas atsakomybės esant kaltei principas su atitinkamomis atsakomybės be kaltės teisinio režimo išimtimis, tačiau yra pastebimos tendencijos, „grėsmė“, kad atsakomybės be kaltės režimas gali užimti dominuojančią padėtį, kadangi jau vien dabar įtvirtinus Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalį, kyla klausimas, ar tik „griežtoji atsakomybė“ neįsivyrąja kaip dominuojanti, kadangi kalbant apie ūkio subjektų teisinę atsakomybę, atsakomybė be kaltės yra taikoma kaip bendroji taisyklė su atitinkamomis išimtimis. Ir pačiame įstatyme yra prieštaravimų, kadangi vienos normos teigia, kad asmuo gali būti traukiamas teisiniu atsakomybės tik esant jo kaltei, tuo tarpu kita norma įtvirtina atsakomybės be kaltės institutą. Ši dviprasmiška situacija turėtų būti suderinta valdžios institucijų. Vienas iš sprendimo būdų galėtų būti tiesioginis direktyvos nuostatų perėmimas, t.y. asmuo, vykdamas pavojingą ar potencialiai pavojingą veiką turėtų būti traukiamas atsakomybės, nepaisant, yra jo kaltė, ar jos nėra, o jau kitais atvejais būtų taikomas atsakomybės esant kaltei režimas.
7. Taikant visiško žalos atlyginimo principą iškyla nemažai praktinių problemų, tokių kaip aplinkai padarytos žalos nustatymas, kai neigiamas poveikis yra padaromas ne vienam aplinkos komponentui, arba neigiamų padarinių atsiradimo po tam tikro laiko atveju. Be to, problemų įgyvendinant šį principą iškyla ir tuomet, kai žala yra padaroma objektui, kurio vertė pinigine išraiška yra sudėtinga apskaičiuoti, arba kuris apskritai neturi

ekonominės vertės. Pirmųjų minėtų problemų sprendimo būdai yra numatyti 2002 m. aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje, o kitas praktines problemas galima spręsti taikant ribotos atsakomybės institutą.

8. Apžvelgus ETT ir Lietuvos teismų praktiką, galima išskirti keletą svarbesnių aspektų. Kyla klausimas, kodėl teismai įrodinėja kaltę materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju, kuomet remiantis Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsniu, to nereikėtų, kadangi yra įtvirtinta, kad ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė, neatsižvelgiant į jų kaltę. Be to, analizuojant bylas galima pastebėti, kad Lietuvos teismai dažnai taiko CK 6.251 straipsnio 2 dalį, t.y. pritaiko visiško žalos atlyginimo išimtis, atsižvelgiant į įvairius kriterijus, kurie dažnai būna individualūs, atsižvelgiant į skirtingas bylos faktines aplinkybes. Galima pastebėti, kad atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra glaudžiai susiję, vienas kitą papildo, kartais yra netgi sudėtinga išskirti skirtuminę ribą tarp jų, ypač Lietuvoje teismų praktikoje. Svarbu ir tai, kad analizuojant ETT bylas buvo atskleista dar viena principo “teršėjas moka” reikšmė, kadangi vienoje iš bylų buvo akcentuojama nepataisomos žalos sukėlimo problema, o ne žalą padariusio asmens nuostolių atlyginimo klausimas.

Literatūra

TEISĖS NORMINIAI AKTAI:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais).
2. Konsoliduotos Europos Sąjungos ir Europos Bendrijos steigimo sutartys 2002/C 325/ 01 // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės Žinios. 2000, Nr.74-2262 (su vėlesniais pakeitimais).
4. Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas // Valstybės Žinios. 2001, Nr.64-2327 (su vėlesniais pakeitimais).
5. Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymas // Valstybės Žinios. 2002, Nr.65-2634 (su vėlesniais pakeitimais).
6. Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymas // Valstybės Žinios. 2004, Nr.73-2527 (su vėlesniais pakeitimais).
7. Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1999, Nr.98-2813.
8. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 13-474 (su vėlesniais pakeitimais).
9. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas // Valstybės Žinios. 2002, Nr.72-3016 (su vėlesniais pakeitimais).
10. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas // Valstybės Žinios. 2005, Nr.84-3105 (su vėlesniais pakeitimais).
11. Lietuvos Respublikos žemės gelmių įstatymas // Valstybės Žinios. 2001, Nr.35-1164 (su vėlesniais pakeitimais).
12. Lietuvos Respublikos miškų įstatymas // Valstybės Žinios. 2001, Nr. 35-1161 (su vėlesniais pakeitimais).
13. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).
14. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/EB 2004 m. balandžio 21 d. dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir

- ją ištaisyti (atlyginti) // 32004L0035, LT.ES skyrius 15 tomas 08 p. 357 – 375.
15. 2002 m. sausio 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 2002 m. sausio 28 d. Nr. 178/2002, nustatantis maisto įstatymo bendruosius principus ir reikalavimus, įkuriantis Europos maisto saugos tarnybą ir nustatantis su maisto saugos klausimais susijusias procedūras.
 16. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimu Nr. 935 patvirtino Lietuvos 2004-2006 m. bendrojo programavimo dokumentą // Valstybės Žinios. 2004, Nr. 123-4486 (su vėlesniais pakeitimais).
 17. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. liepos 2 d. nutarimu Nr. 1034 patvirtino Žalos, padarytos laisvėje gyvenančiai laukinei gyvūnijai ar jos buveinėms, apskaičiavimo metodiką // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 70-2885.
 18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 521 patvirtinta Fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai atlyginimo tvarka // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 40-1501 (su vėlesniais pakeitimais).
 19. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 519 patvirtino Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo planą // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 40-1499 (su vėlesniais pakeitimais).
 20. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1999 m. kovo 31 d. nutarimu Nr. 360 patvirtino Juridinių ir fizinių asmenų padarytos žalos ir nuostolių, sunaikinus ar sugavus žuvis (jų ikrus), ir kitus vandens gyvūnus, skaičiavimo metodiką // Valstybės Žinios. 1999, Nr. 31-892.
 21. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1998 m. vasario 24 d. nutarimu Nr. 233 patvirtinta Žalos ir nuostolių, padarytų sunaikinus ar sužalojus į Lietuvos Raudonąją knygą įrašytų saugomų rūšių gyvūnus, augalus, grybus ir jų buveines, skaičiavimo metodiką // Valstybės Žinios. 1998, Nr. 21-538 (su vėlesniais pakeitimais).
 22. Lietuvos Respublikos Aplinkos Ministras 2002 m. vasario 27 d. įsakymu Nr. 80 patvirtino Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimų išdavimo, atnaujinimo ir panaikinimo taisyklės // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 85-3684 (su vėlesniais pakeitimais).
 23. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2005 m. liepos 11 d. įsakymas Nr. V-564/D1-339/3-312 Dėl pasaulio sveikatos

- organizacijos chartijos “Transportas, aplinka ir sveikata” įgyvendinimo Lietuvoje // Valstybės Žinios. 2005, Nr. 87-3276.
24. Lietuvos Respublikos finansų ministro, Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2004 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. 1K-054/D1-79/3-99 Dėl Sanglaudos fondo strategijos 2004-2006 metams patvirtinimo // Valstybės žinios. 2004, Nr. 33-1071.
25. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. įsakymu Nr. 471 patvirtinta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika // Valstybės Žinios. 2002, Nr.93-4026 (su vėlesniais pakeitimais).
26. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos 1995 m. gruodžio 14 įsakymu Nr. 198 patvirtinta Nuostolių, padarytų gamtai sunaikinus arba sužalojus gamtinius kraštovaizdžio kompleksus bei objektus, skaičiavimo metodiką //Valstybės Žinios. 1996, Nr.39-973 (su vėlesniais pakeitimais).
27. Aplinkos ministro 2000 m. liepos 17 d. įsakymu Nr. 305 patvirtinta Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo atlikimo kokybės įvertinimo atmintinė // Valstybės Žinios. 2000, Nr. 65-1971.
28. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta Valstybinė aplinkos apsaugos strategija // Valstybės Žinios. 1996, Nr. 103-2347.
29. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos patvirtinta Lietuvos aplinkos apsaugos strategija Veiksmų programa. Vilnius, 1996.

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

30. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (1). Vilnius: Justitia, 2003.
31. H. L. A. Hart Teisės samprata. Vilnius : Pradai, 1997.
32. Jankauskas K. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai // Jurisprudencija. 2004, t. 59(51), p.137-150.
33. Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // Jurisprudencija. 2004, t.51 (43), p.17-31.
34. Hans Kalsen Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002.
35. Lastauskienė G. Požiūrio į teisinę asakomybę paieška // Jurisprudencija. 2001, t.19 (11), p.168-174.
36. John D Leeson Environmental Law LLB. Barrister, 1995.

37. Marcijonas A., Sudavičius B. Ekologinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 1996.
38. Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: griežtos atsakomybės doktrinos įtvirtinimo galimybės // Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006, 9(87), p. 76-83.
39. Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija. 2002, t. 28(20), p.112-118.
40. Ragulskytė – Markovienė R. Aplinkos teisė Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005.
41. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius : Justitia, 2004 , antrasis leidimas.
42. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius : Justitia, 2000.
43. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius : Justitia, 2000.
44. Žvaigždinienė I. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata // Teisė. 2006, 59. ISSN, p.1392- 1274.
45. Žvaigždinienė I. Europos Tarybos ir Europos Parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologiškai teisei // Teisė, 2005, 56, ISSN, p.1392- 1274.
46. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius :Justitia, 2004.
47. Europe direct, informacijos tinklas [interaktyvus], [žiūrėta 2007-03-02] prieiga per internetą:
http://eic.euo.lt/popup2.php?m_news_id=1407&tmpl_name=m_news_print_form;

PRAKTIŠKŲ MEDŽIAGA:

48. Europos Teisingumo Teismo 2006 m. liepos 13 d sprendimas byloje *Komisija prieš Portugaliją*, Nr. C-191/05.
49. Europos Teisingumo Teismo 2006 m. gegužės 4 d sprendimas byloje *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, Nr C-508/03.
50. Europos Teisingumo 2005 m. spalio 20 d. Teismo sprendimas byloje Nr. C-6/04 *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. C-6/04.
51. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 7 d tarptautinė nutartis Nr. T-37/04 R 2 ;

52. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę*, Nr. C-6/04.
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 “Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo “ 3.4 punkto 3 Pa atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 11/97, 1998 m. birželio 1 d.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “ Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse bei miško žemėje”; Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04, 2006 m. kovo 14 d.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “ Dėl žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo”, Nr. 14/03, 2006 m. kovo 30 d.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl LR Medžioklės įstatymo 7 str. 2 d., 8 str. 1, 9, 10 dalių, 13 str. 2 d., 18 str. 7 d. ir 22 str. 3, 6, 7 d. atitikties LR Konstitucijai”, Nr. 14/02, 2005 m. gegužės 13 d.
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “ Dėl 9 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimo Nr. 458 “ Dėl nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo” atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 1/ 02, 2003 m. spalio 29 d.
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “ Dėl Lietuvos Respublikos žemės įstatymo 6 straipsnio pirmosios ir antrosios dalių normų, reguliuojančių vietos savivaldos institucijų teises valstybinės žemės valdymo srityje, ir 24 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”, Nr. 16/95, 1996 m. rugsėjo 25 d.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “ Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo “ Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo “ Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų” papildymo ir pakeitimo” 3 punkto dalių, kuriomis pakeistos 1991 m. birželio 18 d. įstatymo “ Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų” 4 straipsnio penktoji ir šeštoji dalys, bei 14, 15, 16, 17, 18 ir 19 punktų, kuriais šio įstatymo 12 straipsnis papildytas 10, 11, 12, 13, 14 ir 15 punktais, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 12/93, 1994 m. gegužės 27 d.

60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis Dėl neturtinės žalos atlyginimo visiško žalos atlyginimo principo aspektu, kat. 39.2.4.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 15 d. nutartis Dėl žalos atlyginimo, Nr. 35-3-472/2004, kat. 39.6.2.13.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 5 d. nutartis Dėl nuostolių atlyginimo, Nr. 3K-3-84/2007, kat. 113.5.
63. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. sprendimas Nr. A5-969/2004, kat. 2.
64. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. kovo 28 d. nutartis Dėl žalos atlyginimo Nr. 2A-27/2006, kat. 44.2.4.1.
65. Lietuvos Apeliacinio Teismo nutartis Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 20 d. Dėl žalos padarytos gamtai atlyginimo, Nr. 3K-3-1190/2000, kat. 7.
66. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 29 d. nutartis Dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo, Nr. 2A-71/2005, kat.1.4.

Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principai ir jų praktinis taikymas

Santrauka

Materialinę atsakomybę už žalą aplinkai būtų galima apibrėžti kaip vieną iš teisinės atsakomybės rūšių, taikomą žalos aplinkai ar atskiriems gamtos komponentams atveju, kai fiziniai ir juridiniai asmenys padarę žalos aplinkai, ar sukėlę tokios žalos grėsmę, turi ją atlyginti. Tuo tarpu materialinės atsakomybės už aplinkai padarytą žalą principai – tai yra suformuluotos teisės doktrinos ar teismų praktikos arba įtvirtintos atitinkamose teisės normose pagrindinės nuostatos, kurios išreiškia materialinės atsakomybės už žalą aplinkai esmę.

Principas “teršėjas moka” reiškia, kad visa atsakomybė, taip pat ir materialinė, už taršą arba naudojant gamtos išteklius padarytą žalą aplinkai tenka teršėjams arba naudotojams, t.y. visus ekonominius ir socialinius nuostolius, atsiradusius dėl teršimo bei išteklių naudojimo, privalo padengti patys teršėjai (vartotojai). Žalos prevencijos bei atsargumo principai nustato kiekvieno asmens pareigą elgtis atsargiai ir imtis visų įmanomų priemonių, kad žala neatsirastų. O atsakomybės tik esant kaltei principo esmė yra ta, kad atsakomybė yra taikoma tik už kaltą asmenį veiką. Be to, kiekvienu materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju yra taikomas visiško žalos atlyginimo principas, kuris reiškia, kad asmuo, padaręs žalą aplinkai turi visiškai atlyginti nuostolius, t.y. grąžinti aplinką į tokia padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu žala nebūtų padaryta. Ir paskutinis šiame darbe analizuojamas žalos šaltinio principas reiškia, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis.

Darbu yra siekiama pateikti materialinės atsakomybės už žalą aplinkai principų bei jų praktinio taikymo teisinę analizę, atskleidžiant jų sąvoką, rūšis bei atskirų principų turinį, reikšmę ir ypatumus, taip pat ir probleminius aspektus, vietą aplinkos apsaugos principų sistemoje. Norima pateikti ir išanalizuotą teismų praktiką, tiek Lietuvos teismų, tiek ir ETT sprendimų turinio šiam darbui aktualius argumentus, sąlygojančius vienokius ar kitokius sprendimus, išanalizuoti nagrinėjamų principų pritaikomumą kasdieniniame gyvenime.

The Principles of material responsibility for the damage to the environment and it's putting into practice

Summary

Pecuniary liability for damage to the environment could be described as one of the types of legal liability which is applied in case of harm to the environment and separate natural components, when natural and legal persons, having done damage to the environment or caused the danger of such damage, have to compensate it. Meanwhile, the principles of pecuniary liability for damage to the environment are stated legal doctrines or judicial practices or the main provisions fixed in some certain legal norms embodying the essence of pecuniary liability for damage to the environment.

The principle “polluter pays” means that all the liability, including pecuniary liability, for pollution or damage inflicted when using natural resources devolves to polluters or consumers, i.e. all the economic and social losses, arising from pollution and use of resources, have to be reimbursed by polluters (consumers) themselves. The principles of prevention against damage and of carefulness establish everybody's duty to behave carefully and take all necessary measures to prevent damage. The essence of the principle of liability only in case of guilt means that liability is applied only for person's guilty activities. Moreover, in every case of pecuniary liability for damage to the environment the principle of full reimbursement of damage is applied, which means that a person having caused damage to the environment has to compensate losses fully, i.e. to return the environment into such a state as it should be if damage has not been done. The last principle analysed in this paper as regards the source of damage means that damage to the environment should be compensated, first of all, in the place where its source lies.

The paper aims at giving the legal analysis of the principles of pecuniary liability for damage to the environment and their practical application, revealing their concept, kinds and content of separate principles, meaning and peculiarities, as well as problematic aspects, their place in the system of the principles of the environmental protection. It was also attempted to present analysed judicial

practice, arguments which are topical for this work and stipulate one or another solutions as regards the content of the solutions of both Lithuanian courts and the European Court of Justice, as well as to analyse the application of the principles studied in everyday life.